

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2019 30 stp

Norges miljø-biovitenskapelige universitet
Handelshøyskolen

Klimarisiko i finans – er banker og kredittforetak forberedt?

En studie av norske finansforetaks møte med klimarisiko.

A study of climate risk in the Norwegian financial sector.

Borghild Storaas og Tina Hexum Tvedte

Master i Økonomi og administrasjon

Abstract

Climate change and the transition to the low-emission society constitute a financial risk that should be included in risk assessments. It is no longer enough to merely report on how the business affects the environment. Climate risk is about how climate change and associated societal changes will constitute a risk for the financial stability. The British Governor, Mark Carney, is even warning that the climate risk may be the starting point of a new financial crisis.

The purpose of this study is to analyse whether Norwegian finance companies have started to integrate climate risk considerations. The data basis is in-depth interviews with representatives from six central financial institutions and a qualitative content analysis of their respective annual reports. Furthermore, we have done a quantitative content analysis of annual reports from 15 banks and mortgage companies from 2017 and 2018. The report is based on theory and literature about CSR, the role of banks in the economy and climate risk.

The quantitative analysis concludes that climate change can be categorized as the new word of the year in the reporting for 2018. The term went from being mentioned in three of fifteen annual reports in 2017, to ten in 2018. The qualitative analysis shows that four out of six companies state that they plan to report after the Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) recommendations in a longer term. Another important finding is that climate change often is considered as CSR rather than a financial risk. This is, among other things, evident when looking at where the responsibility for climate risk is placed within the organization. Furthermore, we have seen that some of the greatest challenges managing climate risk are the lack of data, methods and knowledge.

Banks and mortgage companies in Norway have done little in their work with climate risk, and the danger of a climate-related financial crisis is likely to be present. We therefore recommend that regulatory authorities invest resources to develop tools for managing climate risk. The general lack of competence should be met by entering climate risk into educational plans in the finance education. Furthermore, we encourage industry organizations to facilitate more cooperation to raise the competence in the businesses. Finally, we recommend financial institutions to address the challenges of climate risk for example by giving risk analysts the task of developing methods to meet climate risk.

Sammendrag

Klimaendringer og overgangen til lavutslippssamfunnet utgjør en finansiell risiko som bør innarbeides i risikovurderinger. Det er ikke lenger nok å bare rapportere om hvordan virksomheten påvirker miljøet. Klimarisiko handler om hvordan klimaendringer kan påvirke finansiell stabilitet. Den britiske sentralbanksjefen, Mark Carney, går så langt som å advare mot at klimaendringer og endringene som følger med kan være utgangspunktet for en ny finanskriser.

Formålet med denne studien er å kartlegge hvor langt finansforetak i Norge har kommet i arbeidet med klimarisiko. Datagrunnlaget er dybdeintervjuer med representanter fra seks sentrale finansforetak og en kvalitativ innholdsanalyse av deres respektive årsrapporter. Videre er det gjennomført en kvantitativ innholdsanalyse av årsrapporter fra 15 banker og kredittforetak fra 2017 og 2018. Teori og litteratur som danner grunnlaget for rapporten består av bedriftens samfunnsansvar, bankers rolle i økonomien og klimarisiko.

Resultatene viser at klimarisiko kan kategoriseres som årets nyord i rapporteringen i 2018. Begrepet gikk fra å være nevnt i tre av femten årsrapporter i 2017, til ti i 2018. Den kvalitative analysen viser at fire av seks foretak oppgir at de planlegger å rapportere etter Task Force on Climate-related Financial Disclosure (TCFD)-anbefalingene på sikt. Et annet viktig funn er at klimaendringer ofte blir betraktet som samfunnsansvar fremfor en finansiell risiko. Dette kommer blant annet til syne gjennom hvor ansvaret for klimarisiko er plassert i organisasjonen. Videre har vi sett at noen av de største utfordringene i arbeidet med klimarisiko er mangel på data, metoder og kunnskap.

Bankene og kredittforetak i Norge har gjort lite i arbeidet med klimarisiko, og faren for en klimarelatert finanskriser må kunne antas å være til stede. Vi anbefaler dermed at regulerende myndigheter setter inn ressurser for å utvikle verktøy for å håndtere klimarisiko. Den generelle mangelen på kompetanse bør møtes med å legge inn klimarisiko i utdanningsplaner i økonomiutdanningen. Videre oppfordrer vi bransjeorganisasjoner som Finans Norge å legge til rette for flere samarbeid med mål om å heve kompetansen i virksomhetene. Avslutningsvis anbefaler vi finansforetak å ta tak i utfordringene med klimarisiko, blant annet ved å gi risikoanalytikere i oppgave å utvikle metoder for å møte klimarisiko.

Forord

Denne masteroppgaven er resultatet av et halvårig samarbeid mellom Tina Hexum Tvedte og Borghild Gjertrudsdotter Storaas. Masteroppgaven er gjennomført ved Handelshøyskolen NMBU, våren 2019. Oppgaven er en del av vår fordypningsretning innenfor strategisk ledelse og utgjør 30 studiepoeng.

Vi har begge stor interesse for koblingen mellom økonomi og miljø. Samtidig er vi overbeviste om at klimarisiko kommer til å få stadig større rolle i finansbransjen fremover. Derfor var det lite som følte mer riktig enn å skrive en masteroppgave om finansiell klimarisiko.

For å kunne svare på problemstillingen har vi gjennomført dybdeintervjuer med representanter fra sentrale finansforetak. Vi ønsker å rette en stor takk til alle som har stilt opp og tatt seg tid til å bidra til studien. Tusen takk for at dere viste så mye interesse! Vi ønsker spesielt å takke vår veileder, Frode Alfnes. Tusen takk for gode innspill og konstruktive tilbakemeldinger underveis i prosessen. Og ikke minst, tusen takk for at du støttet oss da vi fikk kalde føtter og endte opp med å bytte tema. Vi er veldig glade for at vi fulgte magefølelsen!

Ås, 15. mai 2019

Borghild Gjertrudsdotter Storaas og Tina Hexum Tvedte

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	8
1.1 Bakgrunn	8
1.2 Formål og problemstilling	11
1.3 Faglig og samfunnsmessig relevans	12
1.4 Oppbygning og avgrensning	13
2.0 Litteratur	14
2.1 Bedriftens samfunnsansvar	14
2.1.1 Bedriftens samfunnsansvar - en introduksjon	14
2.1.2 Carrolls pyramide for bedriftens samfunnsansvar	15
2.2 Banksektoren i Norge	17
2.2.1 Bankers rolle i økonomien	17
2.2.2 Banker og risiko	18
2.2.3 Krav til risikorapportering	19
2.2.4 Miljørapportering versus rapportering på klimarisiko	20
2.3 Klimarisiko	21
2.3.1 Hva er klimarisiko?	21
2.3.2 Hva har skjedd i arbeidet med klimarisiko	25
2.3.3 Dette betyr klimarisiko for finansnæringen	27
2.3.4 Håndtering av klimarisiko i den norske finansnæringen	27
2.3.5 Anbefalinger om rapportering av klimarisiko	28
3.0 Metode	31
3.1 Forskningsstrategi	31
3.2 Forskningsdesign	33
3.3 Datainnsamling	34
3.3.1 Utvalg	34
3.3.2 Dybdeintervju	37
3.3.3 Innholdsanalyse	38
3.4 Bearbeiding av data	39
3.5 Kvalitet i forskningen	40

3.5.1 Reliabilitet	40
3.5.2 Validitet	43
3.5.3 Etske vurderinger	43
4.0 Resultater	45
4.1 Endring i rapportering mellom 2017 og 2018	45
4.2 Hva legger finansforetakene i begrepet "klimarisiko"?	47
4.3 Drivere for arbeid med klimarisiko	50
4.3.1 Samfunnsansvar	51
4.3.2 Krav fra interessenter	52
4.3.3 Klimapolitikk	53
4.3.4 Forretningsmuligheter	54
4.3.5 Klimaendringer	55
4.4 Gjennomførte og planlagte tiltak i arbeidet med klimarisiko	56
4.4.1 Rapportering i henhold til TCFD-rammeverket	56
4.4.2 Dedikerte ressurser	56
4.4.3 Samarbeid	57
4.4.4 Informasjonsspredning om klimarisiko	58
4.4.5 Kartlegging og kvantifisering av klimarisiko	58
4.4.6 Scenarioanalyser	58
4.4.7 Integrering av klimarisiko i risikovurderinger	59
4.4.8 Grønne lån	60
4.5 Utdringer i arbeidet med klimarisiko	60
4.5.1 Kunnskapshull	61
4.5.2 Felles begrepsrammeverk	61
4.5.3 Tidsperspektivet	61
4.5.4 Manglende data og metoder	62
4.5.5 Endring i praksis	63
5.0 Drøfting	64
5.1 Klimarisiko ble satt på agendaen i 2018	64
5.2 Klimaendringer blir fortsatt betraktet som bedriftens samfunns-ansvar	65
5.3 Akutt risiko, klimapolitikk og omdømme peker seg ut som drivere	67

5.3.1 Fysisk risiko	68
5.3.2 Overgangsrisiko	68
5.3.3 Muligheter	70
5.4 Lite har skjedd i arbeidet med klimarisiko	70
5.4.1 Lite rapportering av klimarelatert risiko og muligheter	70
5.4.2 Generelle anbefalinger	71
5.4.3 Anbefalinger rettet til finansforetak	71
5.5 Mangel på kunnskap, data og verktøy er blant de største utfordringene	72
6.0 Konklusjon	75
6.1 Implikasjoner	76
6.1.1 Regulerende myndigheter	76
6.1.2 Bransjenivå	77
6.1.3 Bedriftsnivå	77
6.2 Studiens begrensninger	78
6.3 Videre forskning	78
6.0 Litteraturliste	80
7.0 Vedlegg	86

Oversikt over figurer og vedlegg

Figurer

Figur 1: Oppbygging av litteraturredel.

Figur 2: Carrolls pyramide for bedriftens samfunnsansvar.

Figur 3: Ulike typer klimarisiko.

Figur 4: TCFDs anbefalinger.

Figur 5: Anbefalinger til arbeid med klimarisiko.

Figur 6: Oppbygging av metodedel.

Figur 7: Stegene i en kvalitativ forskningsprosess.

Figur 8: Ordfrekvens for ordet "klima".

Figur 9: Ordfrekvens for ordet "klimarisiko".

Figur 10: Drivere for arbeid med klimarisiko.

Figur 11: utfordringer i arbeidet med klimarisiko.

Tabeller

Tabell 1: Oversikt over studerte foretak.

Tabell 2: Fire trusler mot reliabilitet.

Vedlegg

Vedlegg 1: Mal for invitasjon til intervju.

Vedlegg 2: Oversikt over informanter.

Vedlegg 3: Intervjuguide.

Vedlegg 4: Banker og kredittforetak i studiens utvalg.

Forkortelser og akronymer

CSR = Corporate Social Responsibility

ESG = Environmental, Social and Governance

FSB = Financial Stability Board

IPCC = Intergovernmental Panel on Climate Change

NGFS = Network for Greening the Financial System

TCFD = Task Force on Climate-related Financial Disclosures

UNEP FI = United Nations Environment Programme Finance Initiative

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn

“If some companies and industries fail to adjust to this new world, they will fail to exist.”

Carney, Villeroy de Galhau og Elderson (2019)

Klimaendringer, sammen med klimapolitikk, ny teknologi og endrede forbruksmønstre, vil føre til strukturelle endringer i den globale økonomien. Rundt om i verden ser vi stadig nye tilfeller av klimaendringer med katastrofale følger. Dette er noe som kommer til å treffe oss alle i ulik grad - og ingen land eller samfunn er immune. Klimaendringer skader alt fra eiendom til jordbruk, og det kommer til å ha negative virkninger på velstand, produktivitet og helse (IPCC, 2019). Denne utviklingen tvinger frem klimapolitiske tiltak. For å følge opp FNs Parisavtale planlegger myndigheter rundt om i verden en overgang til lavutslippssamfunnet (UN, 2015). Innen 2050 skal nettutslippene være lik null. Både de fysiske endringene og strengere klimapolitikk utgjør en finansiell risiko som finansbransjen må forberede seg på (Carney et al., 2019).

Allerede i 2015 kunngjorde den britiske sentralbanksjefen, Mark Carney, i talen “Breaking the Tragedy of the Horizon”, at finansnæringen bør innarbeide faktorer for klimaendringer og dekarbonisering i investeringsbeslutninger. Med dette innførte han begrepet klimarisiko. Begrepet er todelt og dreier seg om fysisk risiko på den ene siden, og overgangsrisiko på den andre. Fysisk risiko knytter seg til faktiske klimaendringer, som for eksempel mer ekstremnedbør og tørkeperioder. Overgangsrisiko handler om hvordan overgangen til lavutslippssamfunnet utgjør en finansiell trussel, for eksempel gjennom forventninger om teknologiske nyvinninger og økte avgifter for utslipp av klimagasser. Spørsmål knyttet til klima og miljø handler ikke

lenger kun om bedriftens samfunnsansvar (Oliver Wyman, 2019, s. 3). Tvert imot. Carney (2015;2019) advarer om at dersom finansnæringen ikke møter dette forberedt kan det gå utover verdensøkonomien.

Finansiell klimarisiko er et begrep som de siste årene har høstet stadig mer oppmerksomhet. I regi av G20-landenes Financial Stability Board (FSB), med Carney i spissen, ble arbeidsgruppen Task Force on Climate-related Financial Disclosure (TCFD) nedsatt i 2016. Året etter lanserte ekspertgruppen, ledet av Michael Bloomberg, en rapport som skal rettlede selskaper i rapportering om klimarisiko. Det frivillige rapporteringsrammeverket har blitt anerkjent verden rundt og virkelig satt klimarisiko på dagsorden. Sommeren 2018 lanserte Finans Norge et grønt veikart for finansnæringen der de blant annet anbefaler å følge TCFD-rammeverket. Videre publiserte regjeringen en offentlig utredning i desember 2018 (NOU 2018:17) hvor de kartlegger klimarisiko i norsk økonomi. Oppmerksomheten rundt problematikken har økt de siste årene, men den finansielle trusselen er fremdeles stor. Senest i april 2019 publiserte Carney nok en artikkel om klimarisiko, og denne gangen sammen med sentralbanksjefene i Frankrike og Nederland (Carney et al., 2019). Her advarer de om at bank og forsikringsselskap er nødt til å "heve standarden" for at vi skal unngå en finansiell krise.

Finansnæringen består av aktører i forsikring, finans og bank. Banker og kredittforetak, har en viktig rolle gjennom deres store innflytelse på hvor ressurser allokeres gjennom prising og innvilgelse av lån (Bjartnes et al., 2018, s. 37). Deres klimarisiko er summen av alle næringers klimarisiko. Derfor er det viktig at finansforetakene har kunnskap om hvordan klimaendringer kan endre verdien av eiendelene de finansierer. Samtidig må de tilpasse seg stadig flere reguleringer knyttet til håndtering av klimaendringer og økte forventninger fra samfunnet om ansvarlig styring. Bankene bør kunne håndtere klimarisikoesponering i porteføljen, men også bygge kompetanse og benytte verktøy for å identifisere hvilke virksomheter som har

gode vekstmuligheter i overgangen til lavutslippssamfunnet. Løpetiden til lånene er sentral når det kommer til håndtering av klimarisiko. Prosjekter som har god lønnsomhet på kort sikt, kan miste verdien i et lenger perspektiv, og det kan være vanskelig å forutse. Dette er komplisert, og reduksjon av klimarisiko fordrer bred kunnskap og gode verktøy.

Statistiker og forfatter Nassim Taleb (2007) kaller en hendelse for en «sort svane» dersom den ikke kan predikeres – ikke fordi det er tilfeldig, men fordi vi ikke kunne ha forutsett det. En sort svane beskriver dermed en hendelse som har inntruffet til tross for at det tilsynelatende var umulig. Finanskrisen i 2008 kan bli sett på som en sort svane: den kom som et lyn fra klar himmel, men i etterkant var det mange som uttalte seg om at den hadde en rasjonell forklaring. For noen år tilbake ville nok få ha trodd at menneskeskapte klimaendringer kunne true finansiell stabilitet. Da ville en klimarelatert finanskrisen blitt omtalt som en såkalt «black swan». I dag, derimot, er det en bred enighet om at dette er en reell risiko.

Forskermiljøet er enige om at menneskeskapte klimaendringer er reelle, og at global oppvarming over to grader vil ha katastrofale konsekvenser for planeten (IPCC, 2018). Dette tvinger myndigheter til å innføre politiske tiltak og legge til rette for teknologisk innovasjon (Carney, 2015). Vi vet imidlertid lite om når konsekvensene vil inntreffe, hvor brutale de er, når tiltak vil iverksettes og hvilken teknologi vi har i vente. Det er nettopp denne usikkerheten som gjør dette vanskelig. Klimaendringer er nytt, og historie kan ikke brukes som indikator for hva som er i ferd med å skje. Det er en økende konsensus om at en klimarelatert finanskrisen kan oppstå dersom finansnæringen ikke lytter til forskermiljøet og integrerer klimarisiko i risikostyringen (NGFS, 2019). Dersom det skjer, kommer det ikke som lyn fra klar himmel, og det kan heller ikke omtales som en sort svane, men som en hvit.

1.2 Formål og problemstilling

Formålet med denne masteroppgaven er å kartlegge hvorvidt banker og kredittforetak i den norske finansbransjen har kommet i gang med arbeidet med klimarisiko. Ettersom klima- og miljøspørsmål tradisjonelt har vært underlagt spørsmål om ansvarlig styring har vi inkludert teori om bedriftens samfunnsansvar. Videre består utredningen av litteratur om bankers rolle i økonomien og en innføring i begrepet klimarisiko. Med dette som utgangspunkt har vi utformet følgende problemstilling:

Hvordan, og i hvilken grad, håndterer norske finansforetak klimarisiko?

Med norske finansforetak sikter vi til banker og kredittforetak som opererer i Norge. For å konkretisere har vi delt problemstillingen inn i fem følgende forskningsspørsmål:

F1: Har det vært en endring i rapportering på klimarisiko mellom 2017 og 2018?

F2: Hva legger finansforetakene i begrepet klimarisiko?

F3: Hva er driverne for finansinstitusjoners arbeid med klimarisiko?

F4: Hvilke konkrete tiltak er gjort og hva planlegges?

F5: Hva er de største utfordringene knyttet til arbeidet med klimarisiko?

Det første forskningsspørsmålet tar utgangspunkt i en kvantitativ innholdsanalyse av 15 finansforetaks årsrapporter fra 2017 og 2018. Målet er å avdekke i hvilken grad den økte oppmerksomheten klimarisiko har fått det siste året har virket inn på selskapsrapporteringen. De fire resterende forskningsspørsmålene besvares med utgangspunkt i dybdeintervjuer med representanter fra seks av foretakene og en kvalitativ innholdsanalyse av deres respektive årsrapporter.

Hensikten med det andre forskningsspørsmålet er å kartlegge foretakenes forståelse av begrepet. Er arbeidet med klimarisiko plassert sammen med arbeidet med samfunnsansvar, eller er det plassert hos risikoanalytikere? Blir det kun sett på som samfunnsansvar, eller som en risiko generelt? Videre er målet med det tredje forskningsspørsmålet å kartlegge hva som driver arbeidet med klimarisiko. Det er interessant å avdekke hva et eventuelt arbeid med klimarisiko drives av fordi det kan reflektere selskapenes tilnærming til begrepet. Med det fjerde forskningsspørsmålet søker vi å undersøke om foretakene har, eller planlegger, å gjennomføre, tiltak for å håndtere klimarisiko. Vi søker å ha en positivistisk tilnærming i prosjektet, og dermed vil påstander så langt det er mulig, støttes av dokumentasjon fra årsrapporter. I det femte og siste forskningsspørsmålet oppsummeres utfordringene informantene trekker frem ved arbeidet med klimarisiko.

1.3 Faglig og samfunnsmessig relevans

Klimarisiko kan potensielt forårsake en ny finansiell krise (Carney et al., 2019). Det er dermed både et viktig og svært tidsaktuelt tema. I Norge er utlån fra finansforetak til kunder 5 079 milliarder kroner (Norges Bank, 2018). Samlet har Norges finansnæring forvaltningskapital på 8 300 milliarder kroner, noe som nesten tilsvarer Statens pensjonsfond utland (Finans Norge, 2018). Norges banker og kredittforetak har lånt ut 74 prosent av næringslivets gjeld. Dette illustrerer finansnæringens viktige posisjon. Det er långiveres oppgave å avgjøre hvem som skal få finansiering og til hvilken pris, og det vil derfor være avgjørende for finansiell stabilitet at de begynner å integrere klimarisiko i kredittvurderingene.

Risikoprising kan drive frem innovasjon og sette fart på overgangen til nullutslippssamfunnet, samtidig som det kan bidra til at bankene står mer rustet til å takle klimautfordringene som kommer. Det eksisterer relativt lite forskning om håndtering av klimarisiko blant finansnæringen i Norge. Det er imidlertid et svært aktuelt tema som har fått mye oppmerksomhet i media den siste tiden (Rommetveit

2018, Holm og Kapoor 2019, Nordbø og Prytz 2019). Regjeringen publiserte i desember 2018 en utredning om klimarisiko og norsk økonomi (NOU 2018:17). Vi mener derfor at det er samfunnsmessig nyttig med en kartlegging av norske finansforetaks møte med fenomenet klimarisiko.

1.4 Oppbygning og avgrensning

Klimarisiko vil være svært aktuelt for både forsikringsbransjen og finansnæringen i tiden fremover. Denne utredningen er avgrenset til å omhandle aktører i finansnæringen, nærmere bestemt banker og kredittforetak. Dette er begge virksomheter som innvilger lån, og finansforetak blir brukt som en samlebetegnelse. Bakgrunnen for dette valget er at det kan være avgjørende for finansiell stabilitet at långivere kvantifiserer klimarisiko og priser lånene deretter (NOU 2018:17, s. 23). Vi har derfor rettet oppmerksomheten spesielt mot klimarisiko i utlånsporteføljen.

Datainnhentingene har foregått gjennom dybdeintervju med representanter fra seks banker og kredittforetak som holder til i Norge. Vi har kvalitativt analysert innholdet i deres årsberetninger fra 2018. For å kunne avdekke eventuelle mønstre i foretakenes arbeid med klimarisiko har vi også gjennomført en kvantitativ innholdsanalyse av årsrapporter fra 2017 og 2018 fra 15 finansforetak. Vi inkluderte kun årsrapporter fra de to foregående årene ettersom finansiell klimarisiko er et relativt nytt begrep, og vi ønsker å kartlegge en nå-situasjon. I utvalget for den kvantitative innholdsanalysen tok vi utgangspunkt i en liste med de 14 største bankene i Norge, hvor én ble ekskludert fordi de enda ikke hadde publisert årsrapporten for 2018 innen 30.04.2019. I tillegg inkluderte vi to norske kredittforetak som har uttalt seg offentlig om klimarisiko.

2.0 Litteratur

I dette kapittelet presenterer vi det teoretiske grunnlaget for oppgaven. Vi starter med å introdusere teori om bedriftens samfunnsansvar, før vi går nærmere inn på bankenes rolle i økonomien. I den siste delen forklarer vi begrepet klimarisiko. Vi vil presentere hva som ligger i begrepet, samt hva som har skjedd globalt og nasjonalt. Avslutningsvis legger vi frem forskning som finnes om bankers håndtering av klimarisiko.

Figur 1: Oppbygging av litteraturkapittel.

2.1 Bedriftens samfunnsansvar

Bakgrunnen for å inkludere litteratur om samfunnsansvar i en utredning om risiko er at spørsmål knyttet til miljø og klima typisk har vært underlagt bedrifters samfunnsansvar (CSR - Corporate Social Responsibility) (Oliver Wyman, 2019, s. 4). For å forstå organisasjoners tilnærming til klimarisiko kan det derfor være interessant med en forståelse av ulike perspektiver innenfor CSR.

2.1.1 Bedriftens samfunnsansvar - en introduksjon

Bærekraftig utvikling ble satt på dagsorden i Brundtland-rapporten "Our Common Future" for over 30 år siden. I rapporten blir begrepet bærekraftig utvikling definert som en "utvikling som tilfredsstillter dagens behov uten å ødelegge for fremtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstillte sine behov" (WCED, 1987).

Det ble argumentert for at økonomisk utvikling og miljøbeskyttelse kunne gjøres forenlig, men at dette ville kreve radikale endringer i økonomisk praksis over hele verden. Siden har bærekraft og bedriftens samfunnsansvar stadig fått mer oppmerksomhet (Borglund et al., 2017, s. 259). Finansnæringen har blant annet blitt opptatt av ESG-forhold (environmental, social and governance), som er et begrep som omfatter miljø og samfunn, samt selskapets avkastning (Ringstad, 2018, s. 57).

Det finnes mange definisjoner på hva bedriftens samfunnsansvar innebærer. På den ene siden har vi liberalisten Friedman (1970) som argumenterte for at bedrifters eneste samfunnsansvar er å maksimere profitt. På den andre siden har vi Freeman (1984) som hevdet at bedriften utøver samfunnsansvar ved å ta hensyn til dens ulike interessenter. En interessent er alle som, direkte eller indirekte, blir påvirket av bedriftens handlinger, for eksempel kunder eller ansatte. Oppsummert handler det om å heve blikket utover daglig drift og ta hensyn til mennesker og miljøet rundt seg.

2.1.2 Carrolls pyramide for bedriftens samfunnsansvar

Det skilles ofte mellom to ulike tilnærminger til samfunnsansvar: instrumentell og integrert CSR (Garriga og Melé, 2004, s. 51). Instrumentell CSR dreier seg om at virksomheten opererer moralsk fordi det gir god verdi rent forretningsmessig, mens ved integrert CSR gjør de det fordi ledelsen mener det er en faktisk plikt overfor samfunnet.

Med en instrumentell tilnærming har bedrifter egeninteresse av å fremstå som ansvarlig aktør. Et motiv for dette kan for eksempel være omdømme. Dersom en virksomhet gjør noe som skader omdømmet, kan det føre til tap av salg fordi kunder ikke vil støtte en bedrift som ikke opererer moralsk (Larkin, 2003, s. 47). Integrert tilnærming, på den andre siden, referer til at en bedrift opererer moralsk på grunn av et genuint ønske om å bidra til noe positivt i samfunnet. Bedrifter vil i dette tilfellet for eksempel jobbe målrettet for å legge til rette for fremtidige generasjoner. Med

denne driveren kan virksomheten ta valg som går utover den økonomiske bunnlinjen, for å tilføre verdi for miljømessig og sosial bunnlinje. Virksomheter med denne tilnærmingen til samfunnsansvar betegnes gjerne som filantropiske.

Archie Carroll (1991) kombinerer disse to tilnærmingene og oppsummerer bedriftens samfunnsansvar med fire kategorier: økonomisk, juridisk, etisk og filantropisk ansvar. Dette er illustrert i pyramiden under:

Figur 2: Carrolls pyramide for bedriftens samfunnsansvar (Carroll, 1991, s. 42).

Pyramiden illustrerer at bedriftens samfunnsansvar omfatter økonomiske, juridiske, etiske og filantropiske forventninger fra samfunnet (Carroll, 1991, s. 42). Den økonomiske bunnlinjen er grunnleggende, og deretter kommer ansvar om å overholde lover og regler. Virksomheter har videre et etisk ansvar utover det juridiske. Dette forventes fra kunder, ansatte og aksjonærer. Det er et dynamisk samspill mellom det juridiske og det etiske ansvaret, siden hva som er moralsk og hva

som er lovpålagt ofte kan endres over tid. På toppen av pyramiden er filantropisk ansvar, som innebærer at virksomheten opptrer som en god samfunnsaktør (Carroll, 1991, s. 43).

2.1.3 Samfunnsansvar og risikostyring

En viktig driver for virksomheters arbeid med CSR er reduksjon av risiko (Crane og Matten, 2016, s. 49, s. 185; Larkin, 2003, s. 225). Dette skyldes blant annet den økte oppmerksomheten bedriftens samfunnsansvar har fått de siste årene. Det stilles økte krav til gjennomsiktighet og ansvarlig styring. Dersom virksomheter ikke møter dette kan de risikere å miste kunder og dermed tape inntekter. Omdømmerisiko er ikke ulikt operasjonell eller finansiell risiko (Larkin, 2003, s. 45). Likevel har de færreste virksomheter foreløpig utviklet en integrert tilnærming til risiko og etikk (Crane og Matten, 2016, s. 49). I stedet har selskaper en tendens til å rette oppmerksomheten utelukkende mot kvantifiserbar risiko, for eksempel knyttet til utslipp og produktansvar, samt juridisk risiko. Kvantifisering av kvalitativ risiko er et område som utvikles kontinuerlig, og for eksempel er klimautfordringen i ferd med å komme inn på risiko-radaren for de fleste virksomheter. Risikostyring har tradisjonelt blitt håndtert separat, men vi har de siste årene sett en tendens til en mer integrert risikostyring (Larkin, 2003, s. 35).

2.2 Banksektoren i Norge

2.2.1 Bankers rolle i økonomien

Norges Bank (2018, s. 44) oppsummerer finansforetaks hovedoppgaver i tre deler:

1. Tilby lån og sparing til privatmarkedet og næringslivet
2. Gjennomføre transaksjoner
3. Omfordele og prise risiko

Disse tre hovedoppgavene er avgjørende for finansiering av landets økonomi og effektiv kapitalallokering. Finansforetakene tilbyr viktige tjenester til samfunnet, og dersom de blir satt ut av spill, kan det føre til negative konsekvenser for økonomien som helhet (NOU 2011:1, s. 31). Begrepet finansforetak dekker blant annet bank, kredittforetak, finansieringsforetak og holdingselskap i finanskonsern (Norges Bank, 2018, s. 44). Bank er den største aktøren innenfor finansforetak og er også den eneste aktøren som har rett til å ta imot innskudd fra allmennheten. Det er også bankene som står for majoriteten av utlån. Utredningen tar for seg både banker og kredittforetak, da de begge tilbyr utlån, og dermed vil være spesielt eksponert for klimarisiko.

2.2.2 Banker og risiko

Begrepet "risiko" kan defineres som sannsynligheten for at en gitt uønsket hendelse vil inntreffe (Johnsen, 2009, s. 25). Risikonivået kan beregnes som produktet av sannsynligheten for at en hendelse vil inntreffe og den mest kritiske mulige konsekvensen (Johnsen, 2009, s. 61).

$$\text{Risiko} = \text{Sannsynlighet} \times \text{Konsekvens}$$

Håndtering av risiko avhenger av å forstå, måle og vurdere dens konsekvenser. I store deler av menneskets historie har risiko og usikkerhet blitt møtt med å stole på magefølelsen. Senere, på 1600-tallet, ble det utviklet teknikker som gav utgangspunkt for sannsynlighetsteorien og gjorde det mulig å beregne risiko (Larkin, 2003, s. 86). Etter hvert ble andre teknikker utviklet, noe som forbedret forsikringsselskaperes og andre virksomheters beregning av risiko. I dag er risikoanalyser en essensiell del av markedet, og helt grunnleggende for økonomisk stabilitet.

Banker har en rekke egenskaper som gjør dem ekstra sårbare for svingninger i økonomien. De innvilger blant annet lån av ønsket størrelse og løpetid, og garanterer samtidig for at de som har sparepengene sine i banken får umiddelbar tilgang til disse.

Da sparerne som oftest oppfører seg forutsigbar som gruppe har bankene mulighet til å tilby denne tryggheten. Hvis alle som har innskudd i banken skulle bestemme seg for å hente ut pengene sine samtidig, i et såkalt "bank run", vil likevel selv en veldrevet og solid bank kunne gå over ende (NOU 2011:1, s. 30). Banken kan også settes ut av spill dersom mange kunder misligholder lånet sitt samtidig. Det finnes flere tilfeller hvor rykter har gjort kunder usikre på banken, som har ført til at de kollektivt har tatt ut deres innskudd (NOU 2011:1, s. 31). Klimaendringer kan for eksempel påføre selskaper store verditap, som igjen kan føre til at de ikke er kapabel til å innfri sine økonomiske forpliktelser overfor banken. Dersom mange havner i en slik situasjon vil det skape økonomisk ustabilitet.

Målet for reguleringer av finansinstitusjoner er å skape effektivitet og stabilitet. Dette er svært viktig for tilliten til det finansielle systemet (NOU 2011:1, s. 31). Ved innvilgelse av lån gjør banker og kredittforetak alltid en kredittvurdering av låntaker der de beregner sannsynligheten for at kunden misligholder lånet (Norges Bank, 2018, s. 46). Det er långiveren som sitter på risikoen og et eventuelt tap dersom låntakeren ikke kan gjøre opp for seg. I tilfeller der risikoen blir vurdert som høy blir prisen høyere enn i tilfeller der risikoen vurderes som lav (Norges Bank, 2018, s. 49). Ved at prisen reflekterer risikoen allokeres ressurser til prosjekter med tilstrekkelig lønnsomhet, med minst mulig risiko. Dermed er det helt grunnleggende for finansiell stabilitet at långivere priser risiko riktig.

2.2.3 Krav til risikorapportering

Finanskrisen i 2008 førte til at myndighetene innførte nye regler for styring og kontroll (Finanstilsynet, 2016). For å sikre at långivere har nok kapital til å møte forpliktelser, og motstå uventede tapshendelser, må de følge kravene som stilles i kapitaldekningsregelverket. Regelverket stiller krav til ansvarlig kapital, risikostyring, offentliggjøring av informasjon og maks grenser for eksponering mot enkeltmotparter.

Når et foretak blir vurdert for å få innvilget kapital legges det normalt til grunn et beregningsgrunnlag. Reglene for dette beregningsgrunnlaget gis i kapitalforskriften og er et risikovektet mål på eksponering mot fire typer risiko (Finanstilsynet, 2017). Foretakene blir gjennom beregningsgrunnlaget vurdert for kredittrisiko, motpartsrisiko, markedsrisiko og operasjonell risiko. Det er også disse risikotypene som selskapene gjennom regnskapsloven er pålagt å gjøre rede for, og dermed de eneste som blir systematisk rapportert i de fleste finansforetaks årsrapporter.

I paragraf § 3-3a i regnskapsloven er det oppgitt at selskapsrapporteringen skal inneholde "opplysninger om finansiell risiko som er av betydning for å bedømme foretakets eiendeler, gjeld, finansiell stilling og resultat". Gjennom dette krever loven implisitt at selskapene rapporterer på klimarisiko ettersom klimarisiko anses som en vesentlig risiko for foretakenes finansielle stabilitet. Likevel har tilsynsmyndighetene verken god nok kapasitet, kompetanse eller tidshorisont til å fange opp manglende rapportering på klimarelaterte risikoer uten et klart, etterprøvbart lovkrav (Gjølberg, 2018, s. 12).

2.2.4 Miljørapportering versus rapportering på klimarisiko

Regnskapsloven setter også klare krav til bankenes miljørapportering. I Regnskapsloven (1999, §3-3a) er det opplyst at "Det skal opplyses hvilke miljøvirkninger de enkelte forhold ved virksomheten gir eller kan gi, samt hvilke tiltak som er eller planlegges iverksatt for å forhindre eller redusere negative miljøvirkninger". Alle regnskapspliktige foretak er dermed lovpålagt å rapportere om hvordan bedriften påvirker klimaet. Ett av hovedformålene med miljørapportering er å vise at virksomheten jobber systematisk mot et bedre arbeidsmiljø og et renere ytre miljø. Rapportering av klimarisiko, på den andre siden, handler om formidling av hvordan klimaendringer og klimapolitikk kan virke inn på virksomheten finansielt

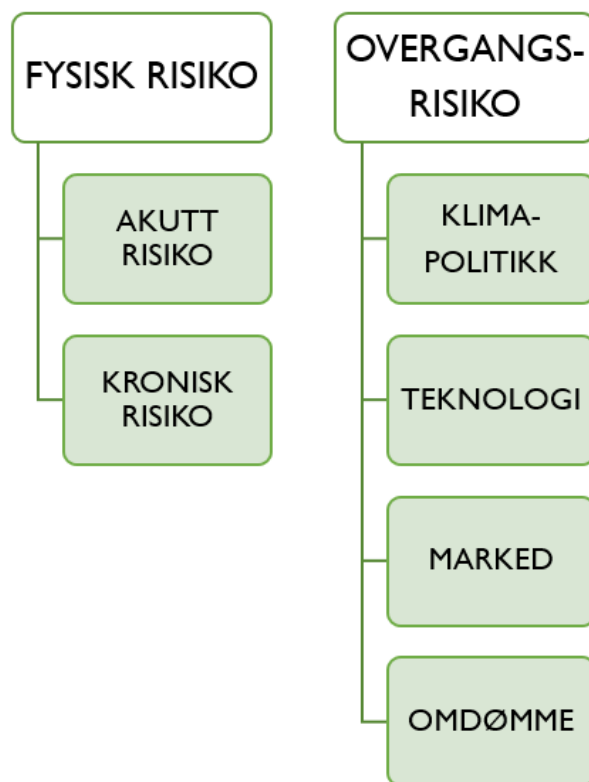
(Michelsen, 2018a, s. 12). I motsetning til miljørapportering, er ikke rapportering av klimarisiko lovpålagt.

2.3 Klimarisiko

I dette delkapitlet vil vi gjøre rede for begrepet klimarisiko. Etter å ha definert begrepet, legger vi frem en oversikt over hva som har skjedd i arbeidet globalt og nasjonalt. Deretter presenteres litteratur om klimarisiko i finansnæringen, før vi i siste delkapittel gjennomgår anbefalinger til arbeidet med klimarisiko.

2.3.1 Hva er klimarisiko?

Klimarisiko handler om hvordan klimaendringer og klimapolitikk kan påvirke finansiell stabilitet (Bjartnes, 2018, s. 4). Det er et nytt fenomen som får stadig mer oppmerksomhet, særlig i finansnæringen. Klimarisiko kan deles inn i to: fysisk risiko og overgangsrisiko (Carney, 2015). På den ene siden handler det om hvordan fremtidens klimaendringer påvirker dagens investeringer. På den andre siden vil det være en finansiell risiko tilknyttet til samfunnets møte med disse klimaendringene. Dette i form av klimapolitiske tiltak, teknologiske nyvinninger og endrede forbruksmønstre. Ansvarsrisiko og klimarelaterte muligheter blir også ofte nevnt i denne sammenheng, men vi har valgt å rette mest oppmerksomhet til fysisk risiko og overgangsrisiko ettersom det er mest aktuelt ved kredittvurderinger.

Figur 3: Ulike typer klimarisiko (TCFD, 2017, s. 8).

Fysisk risiko

Fysisk risiko omhandler risiko knyttet til fysiske klimaendringer (TCFD, 2017, s. 6). FNs klimapanel rapporterer om at vi kan forvente signifikante endringer i vær og klima fremover (IPCC, 2018). Denne formen for risiko kan igjen deles inn i to: akutt og kronisk. Akutt risiko refererer til ekstreme værhendelser, som for eksempel ekstremregn. Som følge av klimaendringer, er dette noe som kommer til å forekomme hyppigere (IPCC, 2018, s. 12). Kronisk risiko referer til langsiktige endringer i værmønstre, for eksempel havnivåstigning og tørkeperioder. Denne typen risiko kan blant annet ha en ødeleggende effekt for grunnlaget til ulike næringsvirksomheter. I menneskelig perspektiv skjer disse fysiske prosessene svært langsomt, og konsekvensene vil vedvare i lang tid etter nettoutslippene når et eventuelt nullpunkt (NOU 2018:17, s. 57).

Overgangsrisiko

Overgangsrisiko dreier seg om risikoen som oppstår i overgangen til et lavutslippssamfunn. FNs klimapanel konkluderer med at globale klimagassutslipp må reduseres mellom 40 og 50 prosent innen 2030 (sammenlignet med 2010-nivåer) for å unngå 1,5 graders oppvarming (IPCC, 2018). Dette tvinger frem klimapolitiske tiltak, som igjen gir muligheter for ny teknologi og nye næringer. Som følge av dette kan både selskaper og ressurser miste verdien og ende opp som “stranded assets” (NOU 2018:17, s. 232). Dersom dette verdifallet ikke blir hensyntatt i vurdering av risiko, kan det føre til feilprising av en rekke eiendeler. En slik systematisk feilprising kan, ifølge regjeringens utredning, sammenlignes med en finansiell boble. Overgangsrisiko er svært vanskelig å håndtere ettersom det er stor usikkerhet knyttet til hvordan utviklingen vil se ut og hvor raskt det vil skje (NOU 2018,17, s. 59). Samtidig virker denne formen for risiko forskjellig på ulike bransjer. En trussel for én virksomhet, kan være en mulighet for en annen.

Overgangsrisiko deles typisk inn i fire kategorier (TCFD, 2017, s. 5): For det første, tvinger klimaendringene frem endringer i politikk og reguleringer. En forventning om klimapolitiske tiltak, for eksempel markant økning i NOx- eller CO2-avgiften, utgjør en trussel for noen bransjer - og en mulighet for andre. Det gir blant annet incentiv for teknologiske fremskritt, som er den andre kategorien overgangsrisiko. Ny teknologi kan gjøre at bedrifters forretningsmodeller blir utdatert. For det første kan innovasjon føre til at fornybare energikilder blir mer attraktive valg fremfor fossil energi. Videre er det en risiko for dårlige investeringer og vesentlige kostnader knyttet til lavutslippsteknologi. Den tredje kategorien innebærer at markedene vil, på bakgrunn av politiske tiltak og teknologiske fremskritt, merke endringer i tilbud og etterspørsel. Siste kategori under overgangsrisiko er omdømmerisiko, som går ut på at negativt omdømme kan føre til at forbrukerne unngår bestemte produkter. Dersom en virksomhet for eksempel slipper ut store mengder med klimagasser uten å gjøre noe med det, kan de minste kunder, noe som igjen vil bidra til redusert inntektsstrøm.

Ansvarsrisiko

Ofte trekkes også ansvarsrisiko frem som en potensiell trussel (Carney, 2015). Dette kan regnes som en form for overgangsrisiko og dreier seg om faren for klimarelaterte søksmål. Virksomheter risikerer å stå økonomisk ansvarlig for fysiske ødeleggelser som er påført som følge av manglende evne til å omstille seg. Allerede i 2017 reiste to aksjonærer søksmål mot en australsk bank, på bakgrunn av mangelfull rapportering om klimarisiko (Hutchens, 2017). Banken reagerte med å inkludere klimarisiko i rapporteringen for 2017, der de erkjente risikoen klimaendringer fører med seg, og aksjonærene valgte dermed å trekke søksmålet.

Muligheter

I denne utredningen er vi som nevnt mest opptatt av klimarelatert risiko fordi det er det som er mest aktuelt ved kredittvurderinger. Det er likevel viktig å poengtere at klimaendringer og overgangen til lavutslippssamfunnet ikke ene og alene utgjør en trussel: det gir også rom for muligheter. Disse kan deles inn i fem (TCFD, 2017, s. 6):

1. Mer effektiv bruk av ressurser bidrar til lavere kostnader
2. Vekst i bruk av fornybar energi, kombinert med en forventning om økt karbonpris
3. Virksomheter som satser på fornybare løsninger kan bedre konkurransesituasjonen, på grunn av mer bevisste kunder og endrede forbruksmønstre
4. Virksomheter som proaktivt søker muligheter i nye markeder bidrar til diversifisering, og dette kan føre til en bedre posisjon i overgangen til en lavutslippøkonomi
5. Virksomheter som utvikler evne til å tilpasse seg, vil være bedre rustet for å håndtere endringene, samt gripe mulighetene

2.3.2 Hva har skjedd i arbeidet med klimarisiko

I 2015 holdt den britiske sentralbanksjefen Mark Carney en tale til forsikrings- og finansnæringen hvor han advarte om at klimaendringer kan være en trussel mot finansiell stabilitet (Carney, 2015). Her argumenterte han blant annet for at dagens kortsiktige tidshorisonter i politikk og finansnæringen ikke er forenlig med klimautfordringens langsiktige tidsperspektiv. I dagens beslutningsprosesser blir ikke kostnaden for fremtidige klimaendringer tatt med i regnestykket, noe Carney referer til som "tidshorisonstens tragedie". Jo raskere samfunnet imøtekommer klimarelaterte utfordringer, jo mindre vil det koste på sikt. I det klimaendringer begynner å utfordre finansiell stabilitet kan det allerede være for sent.

Formålet med arbeidsgruppen TCFD var å kartlegge hvordan selskaper på en god og systematisk måte kan rapportere om klimarelaterte trusler og muligheter. I 2017 la TCFD frem en håndbok med anbefalinger om rapportering av klimarisiko. Kort sagt gir rapporten en rekke anbefalinger til hvordan virksomheter kan identifisere informasjonen som trengs av interessenter, for å kunne vurdere og prise klimarisiko og tilknyttede muligheter. TCFD (2015, s. 42) estimerer at det vil ta omtrent fem år fra rapporten ble lansert, og arbeidet startet, til anbefalingene vil være fullstendig integrert. Rapporten har siden fått bred støtte globalt, og har fått en ball til å rulle i arbeidet med klimarisiko (NOU 2018:17, s. 108).

Som svar på TCFD-rapporten har FNs miljøprograms finansieringsinitiativ (UNEP FI), sammen med 16 av verdens ledende banker, igangsatt et pilotprosjekt med mål om å implementere TCFD-anbefalingene (UNEP FI, 2019). Sammen skal de utvikle modeller for vurdering av fysisk risiko og overgangsrisiko. Hensikten er at modellene og målene skal være basert på scenarioanalyser. Disse skal være langsiktige og bidra til rapportering av klimarelatert risiko og muligheter. DNB har, som eneste norske bank, deltatt i pilotprosjektet. I april 2018 lanserte de rapporten "Extending our

Horizons: Assessing Credit Risk and Opportunity in a Changing Climate”. Her beskrives en metode for scenario-basert vurdering av overgangsrisiko og -muligheter. Videre publiserte de, i juli 2018, en rapport som legger frem metoder for vurdering av fysisk risiko.

Klimarisiko har også fått oppmerksomhet i arbeidet til EU. I mars 2018 lanserte EU-kommisjonen en handlingsplan for bærekraftig finans (European Commission, 2018). Her legges det frem 10 forslag til tiltak med definerte arbeidsplaner. Kommisjonens mål innebærer integrasjon av klimarisiko i risikostyring, samt styrking av rapporteringen. Videre vil kommisjonen vurdere å pålegge integrering av bærekraft, både i kredittvurderinger, og i investeringsbeslutninger. I rapporten oppfordres det til at finansnæringen øker kompetansen om hvordan klimaendringer og overgangen til lavutslippssamfunnet utgjør en finansiell trussel. Videre har de igangsatt arbeidet om å utvikle et felles begrepsrammeverk, en såkalt taksonomi, som definerer hvilke aktiviteter som kan kategoriseres som bærekraftige. Dersom EU etter hvert velger å stille lovkrav om selskapsrapportering, for eksempel i tråd med TCFD, vil det også være relevant for EØS (NOU 2018:17, s. 110). I så tilfelle må det også gjennomføres i norsk rett.

Klimarisiko i finansnæringen har også hatt sitt inntog i Norge. Regjeringen nedsatte i 2017 et ekspertpanel som fikk i oppgave å vurdere hvilken betydning klimarisiko har for norsk økonomi, herunder finansiell stabilitet (NOU 2018:17). Utvalget, som ble ledet av Martin Skancke, lanserte utredningen i desember 2018. Videre lanserte Finans Norge, i samarbeid med finansaktører, *Veikart for grønn konkurransekraft i finansnæringen* sommeren 2018 (Finans Norge, 2018). I dette veikartet anbefales det at finansnæringen tar i bruk anbefalingene fra TCFD. Videre anbefales det at finansnæringen stiller forventninger fra andre om bruk av TCFD-rammeverket, for eksempel i utlånsprosesser.

Norges Bank har også engasjert seg i arbeidet med klimarisiko. I desember 2018 ble Norges sentralbank medlem av Network for Greening the Financial System (NGFS) (Norges Bank, 2019, s. 61). Finanstilsynet har også sluttet seg til dette nettverket (Finanstilsynet, 2019). NGFS er et samarbeid mellom 34 medlemmer som representerer sentralbanker og tilsynsmyndigheter i fem kontinenter (NGFS, 2019). Hensikten er å dele beste praksis og utvikle verktøy for håndtering av klimarisiko for å kunne være best mulig forberedt i overgangen til en bærekraftig økonomi. Hvordan finansnæringen skal håndtere klimarisiko- og muligheter er en sentral del av dette arbeidet. NGFSs første rapport med anbefalinger om tiltak for å oppnå et mer bærekraftig finansmarked ble lansert i april 2019.

2.3.3 Dette betyr klimarisiko for finansnæringen

Finansforetakene har, gjennom innvilgelse og prising av lån, stor innflytelse over hvor kapital allokteres. Lånenes pris avgjør hvor ressurser allokteres, og dersom prisen gjenspeiler finansieringsrisiko kan ressursene plasseres i prosjekter med god lønnsomhet. Klimaendringer, dekarbonisering og teknologiske nyvinninger kan føre til at eiendeler gradvis, eller plutselig, mister verdi. Dersom finansforetak har innvilget store summer til selskap som innehar slike eiendeler er det store sjanser for at de ender opp med enorme tap. Det kreves dermed bred kompetanse fra risikoanalytikere for å unngå nettopp dette (Bjartnes et al., 2018, s. 36). Det er derfor viktig for finansiell stabilitet at prisen på lånet reflekterer risikoen - også klimarisiko.

2.3.4 Håndtering av klimarisiko i den norske finansnæringen

TCFD-rapporten fikk bred støtte internasjonalt, og i 2018 publiserte arbeidsgruppen en statusrapport om arbeidet med klimarisiko (TCFD, 2018). På dette tidspunktet hadde over 500 selskaper og myndigheter kunngjort sin støtte til rammeverket. Arbeidsgruppen konkluderte her med at mange har startet arbeidet med oppfølgingen av anbefalingene, men at det fremdeles er en lang vei å gå før rapporteringen om klimarisiko er tilstrekkelig (TCFD, 2018, s. 13). De fant blant annet

ut at få rapporterer nevner finansielle implikasjoner som følger klimaendringer, samt at få har begynt å benytte klimascenarier for å teste motstandsdyktighet.

Norsk klimastiftelse gjennomførte en kvantitativ kartlegging av finansaktører og børsnoterte selskaper i september og oktober 2018 (Øvrebø, 2018, s. 16-28). Her studerte de hvordan virksomhetene arbeider for å identifisere, håndtere og rapportere om klimarisiko. Konklusjonen er at virksomhetene er i en startfase, men at lite er gjort. Blant kartleggingens informanter svarer 87 prosent at klimarisiko har vært diskutert i ledelsen det siste året, mens det skal ha blitt diskutert i styrene blant 76 prosent av selskapene. Tre av fire virksomheter opplever at interessenter stiller krav til å begynne å vurdere klimarisiko. Blant bankene oppgir 80 prosent at de har definerte roller i ledelsen for hvem som skal følge opp arbeidet med klimarisiko, mens syv av ti at de stiller klimakrav ved utlån. Avslutningsvis oppgir 75 prosent at de jobber med å øke kunnskapsnivået om klimarisiko internt. Blant banker svarer 40 prosent at de har analysert hvordan klimaendringer vil påvirke låneporteføljen (Michelsen, 2018b, s. 33).

Dette forskningsarbeidet kan imidlertid kritiseres for at informantene har tolket klimarisiko som bærekraft generelt, og at svarene kan ha gitt et for positivt bilde av situasjonen (Øvrebø, 2018, s. 20). Dette kan ha vært vanskelig å fange opp fordi datainnhentingene foregikk ved hjelp av elektroniske spørreskjema, noe som kan svekke forskningens validitet.

2.3.5 Anbefalinger om rapportering av klimarisiko

Vi vil videre presentere publiserte anbefalinger til arbeidet med klimarisiko.

TCFD

Anbefalingene til TCFD handler om hvilken informasjon virksomheter bør inkludere i rapporteringen. Kort fortalt innebærer det en redegjørelse for hvilke typer

klimarelatert risiko den enkelte virksomhet er eksponert for og hvordan det arbeides med å håndtere dette. Det spesifiseres at klimarisiko skal inkluderes i ordinær selskapsrapportering. Anbefalingene struktureres inn i fire tematiske områder: styring, strategi, risikostyring og mål og metoder (2017, s. 13). Virksomheten bør rapportere om følgende:

Figur 4: TCFDs anbefalinger (2017, s. 13).

Både Finans Norge (2018) og regjeringens klimarisikoutvalg (NOU 2018:17) stiller seg bak at disse må iverksettes i finansnæringen. Finans Norge anbefaler også at finansforetakene i tillegg bør stille krav til at interessenter også følger TCFD-rammeverket, for eksempel i en utlånsprosess.

Sentralt i TCFD-rapporten er anbefalingen om å stressteste forretningsmodeller opp mot ulike scenarioer for klimapolitikken. Dette for å se om forretningsmodeller er solide nok til å takle klimaendringer og overgangen til en lavutslippøkonomi (TCFD, 2017, s. 25). En scenarioanalyse er en metode for å teste om strategiske planer er robuste for ulike mulige framtidsscenarioer TCFD anbefaler scenarioene dekker forskjellige utfall, både gunstige og ugunstige (s. 26). Skancke-utvalget (NOU 2018:17, s. 17) legger frem tre scenarier: 1) Vellykket klimapolitikk, 2) sen omstilling og 3) dramatiske klimaendringer. utfordringer med bruk av denne metoden er at dagens

klimascenarier ikke er godt nok utviklet for en forretningskontekst. I tillegg er det mangel på riktig informasjon (TCFD, 2017, s. 30).

Anbefalingene oppsummert

Det er utformet både generelle og bransjespesifikke anbefalinger til arbeidet med klimarisiko som retter seg direkte mot finansforetak. Under følger en kort oppsummering av disse. Listen er en sammensetning av anbefalingene fra TCFD-rapporten, det regjeringsutnevnte klimarisikoutvalget, Finans Norge og en rapport fra konsulentselskapet Oliver Wyman (2019, s. 3).

Figur 5: Anbefalinger til arbeid med klimarisiko.

3.0 Metode

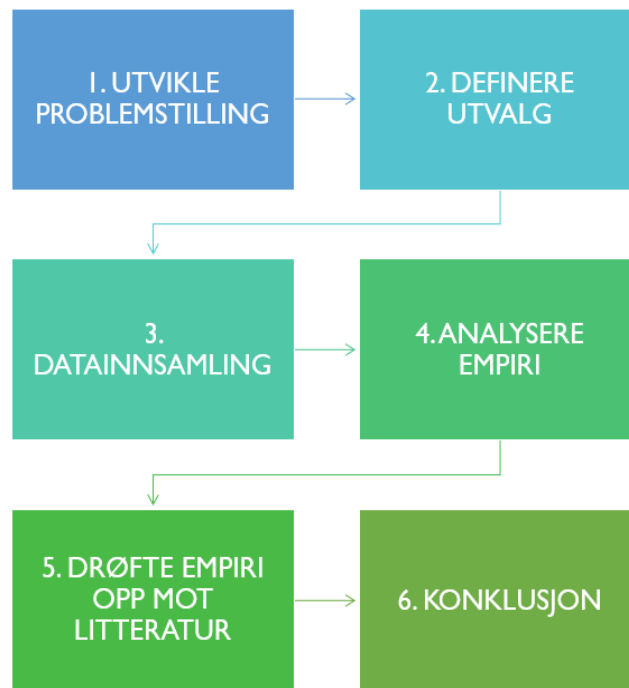
I dette kapitlet presenterer vi metodene som er benyttet i forskningsprosessen. Først beskrives valgene vi har tatt knyttet til forskningsstrategi, forskningsdesign, datainnsamling og bearbeiding av data. Avslutningsvis evaluerer vi kvaliteten ved å redegjøre for reliabilitet, validitet og etiske vurderinger.

Figur 6: Oppbygging av metodedel.

3.1 Forskningsstrategi

Forskningsstrategi beskrives som en fremgangsmåte for å kunne besvare forsknings spørsmål (Saunders et al., 2016, s. 177). Formålet med denne studien er å kartlegge hvorvidt finansforetak har begynt å jobbe med klimarisiko. Med det som utgangspunkt ble det valgt en kvalitativ tilnærming for forskningsstrategien. Oppgaven er løst gjennom dybdeintervjuer, samt innholdsanalyse av årsberetninger. Denne forskningsstrategien har bidratt til innblikk i foretaks handlinger og informantenes tanker bak dem, som igjen har bidratt til et bilde av hvordan finansbransjen tilnærmer seg til klimarisiko.

Figur 7: Stegene i en kvalitativ forskningsprosess.

Fremgangen har tatt utgangspunkt i figur 6, som illustrerer en idealisert variant av stegene i en forskningsprosess. Etter å ha valgt tema, skisserte vi en problemstilling som videre ble konkretisert ned i fem forskningsspørsmål. Deretter kartla vi banker og kredittforetak som opererer i Norge. Etter å ha fått kontakt med informanter fra seks av disse foretakene, begynte prosessen med datainnsamling gjennom både dybdeintervjuer og innholdsanalyser. Samtalene ble fullstendig transkribert etter intervjuene. Videre ble det transkriberte datamaterialet og dataene fra både den kvalitative innholdsanalysen kodet og kategorisert. Parallelt med dette arbeidet, gjennomførte vi også en kvantitativ innholdsanalyse av de 15 årsrapportene. Etter vi var ferdige med å bearbeide innsamlet datamateriale, oppsummerte vi empirien gjennom drøfting opp mot litteratur. Dette gav utgangspunkt for å foreslå implikasjoner for veien videre.

Utredningen søker å ha en positivistisk tilnærming. Det innebærer at innsamlet data er virkelighetsnære og med lite rom for tolkning. Kombinasjon av flere metoder for

innhenting av data kalles triangulering, og er et nyttig verktøy for å oppnå en positivistisk tilnærming (Saunders, 2014, s. 207). Derfor valgte vi å hente inn data gjennom både dybdeintervju og innholdsanalyse. Silverman (2014, s. 46) uttrykker imidlertid en skepsis til metoden triangulering. Han mener at det oftest fører til mer forvirring enn nytte, og at det kan forstyrre arbeidet. Vi tror likevel at denne kombinerte datainnhentingene hever kvaliteten på vår studies empiri. Det bidrar til en dypere innsikt, og kan gjøre at resultatene avdekker faktiske forhold fremfor normative synspunkt. Den kvantitative analysen åpner opp for generalisering av resultatene, mens den kvalitative gjør det mulig å avdekke avvik mellom det virksomhetene hevder i årsrapporten, kontra det de fortalte i intervjuet. Valget om triangulering støttes også av andre sentrale forfattere i metodefaget (Saunders et al., 2016, s. 207, Myers, 2013, s. 23).

3.2 Forskningsdesign

Forskningsdesign fungerer som et overordnet veikart for hvordan forskningsspørsmålene skal belyses og besvares (Saunders et al., 2016, s. 163). Forskningsdesign kan deles inn i tre hovedgrupper; beskrivende, forklarende og eksplorerende. Vi har valgt et eksplorerende design da et slikt design er hensiktsmessig når det finnes lite eksisterende litteratur om temaet som studeres, og målet er å oppnå innsikt og forståelse. For å bidra med innsikt i hvor langt finansforetak har kommet med å inkludere klimarisiko kreves det at vi tilegner oss dybdekunnskap. Ved bruk av et eksplorativt design har vi hatt fleksibilitet i prosessen, og måttet være åpne for endringer underveis.

Casestudier er hensiktsmessig når forskeren søker å oppnå dybdeinnsikt av et fenomen (Saunders et al., 2016, s. 184). En casestudie er en grundig granskning av et tema i sin naturlige kontekst (Saunders et al., 2016, s. 184). Målet med oppgaven er å studere fenomenet klimarisiko, med finansforetak i Norge som kontekst. Ettersom vi

analyserer flere ulike institusjoner kan studien også kalles en flercasestudie, hvor hver av finansinstitusjonene kan sees på som en case.

Vi har tatt utgangspunkt i en deduktiv tilnærming i forskningsprosessen. I en deduktiv tilnærming blir forskningsspørsmålene formet ut fra litteratur og tidligere forskning, hvor spørsmålene testes i empiriske undersøkelser (Saunders et al., 2016, s. 146). Studiens forskningsspørsmål er altså utviklet med grunnlag i eksisterende forskning om klimarisiko.

3.3 Datainnsamling

I dette delkapitlet beskriver vi prosjektets datainnsamling. Først legger vi frem valg knyttet til studiens utvalg, før vi presenterer metode for dybdeintervju og innholdsanalyser.

3.3.1 Utvalg

Studien søker å kartlegge norske finansforetaks arbeid med klimarisiko. Hovedtilnærmingen er kvalitativ, hvor seks finansforetak er blitt studert. Dette er komplementert med en kvantitativ del, med en innholdsanalyse av årsrapporter fra 2017 og 2018 fra 15 finansforetak. Utgangspunktet for utvalget var et kriterium om at foretaket tilbyr utlån i deres produktportefølje. Dette fordi prising av klimarisiko i lån vil være et effektivt virkemiddel i møtet med klimaendringer og strengere klimapolitiske tiltak (Finans Norge, 2018, s. 29). Valg av finansforetak tok dermed utgangspunkt i Norges Banks (2018, s. 51) oversikt over landets bankkonsern. Videre ble to kredittforetak inkludert på bakgrunn av at de har uttalt seg offentlig om finansiell klimarisiko (Norsk klimastiftelse, 2018; Jortveit, 2018). Videre gir de lån til kommuner og fylkeskommuner og lånene deres kjennetegnes av lange løpetider, noe som gir grunn til å øke oppmerksomheten rundt klimarisiko.

Vi henvendte oss til disse finansforetakenes kundesentre, der vi la ved et informasjonsskriv (se vedlegg 1) og bad om å bli henvist videre. Ved de tilfellene der vi brukte eget nettverk for å få tak i informanter, kontaktet vi dem direkte. Dette for å øke sannsynligheten for å få tak i informanter. Vi valgte bevisst å la foretakene selv bestemme hvem vi eventuelt fikk intervju, ettersom vi mener informantenes rolle kan reflektere virksomhetens tilnærming til klimarisiko. Blant de tre vi kontaktet direkte, ble vi henvist videre av ett av tilfellene. Til slutt satt vi igjen med informanter fra fire banker og to kredittforetak.

Antall nødvendige intervjuobjekter avhenger av forskningsspørsmålene (Saunders et al., 2016, s. 297). En tommelfingerregel er at en bør fortsette å ha nye intervjuer inntil en oppnår data-metning. Det vil si at i det intervjuene slutter å tilføre ny kunnskap er det et tegn på en har nok informanter. Informantene i denne studien er en relativt homogen gruppe. Hensikten med intervjuene er å kartlegge virksomhetenes arbeid, og ikke informantenes personlige meninger. Videre støttes intervjuene med innholdsanalyse av årsrapporter. På bakgrunn av dette, vurderte vi at seks intervjuer var tilstrekkelig for å kunne svare på utredningens problemstilling.

På neste side følger en oversikt over studiens utvalg.

Tabell 1: Oversikt over studerte foretak.

Finansforetak	Dybdeintervju	Kvalitativ innholdsanalyse	Kvantitativ innholdsanalyse
DNB	X	X	X
Sparebank 1 SR-Bank	X	X	X
Danske Bank	X	X	X
Handelsbanken Norge	X	X	X
KLP Banken	X	X	X
Kommunalbanken	X	X	X
Nordea			X
Santander Consumer Bank AS			X
Sparebank 1 SMN			X
SEB AB			X
Sparebanken Sør			X
Sparebank 1 Østlandet			X
Sparebank 1 Nord-Norge			X
Sbanken ASA			X
Swedbank Norge			X

3.3.2 Dybdeintervju

I tråd med at intervju ofte blir brukt for datainnhenting i casestudier (Yin, 2009, s. 9), valgte vi dybdeintervju som primær metode for datainnsamling. Dette har bidratt til god innsikt i foretakenes arbeid med og holdninger til klimarisiko. Vi gjennomførte dybdeintervjuer med sentrale personer i seks norskbaserte finansforetak i perioden 25. mars til 9. april. Målet med dybdeintervju er å oppnå en fleksibel og åpen dialog rundt temaer forskeren har bestemt på forhånd (Tjora, 2012, s. 104). Ettersom utredningens informanter kan ses på som eksperter, søkte vi å ha relativt åpne samtaler og legge minst mulige føringer på intervjuet. Samtalen tok likevel utgangspunkt i en semistrukturert intervjuguide som vi utviklet på forhånd.

Grunnleggende for utviklingen av intervjuguiden (vedlegg 3) var vårt mål om å kartlegge virksomheters arbeid med klimarisiko, ikke enkeltindividers tanker om temaet. Morrel-Samuels (2002, s. 6) trekker frem viktigheten av å stille spørsmål om spesifikke hendelser når målet er å få frem konkrete bevis. Videre anbefaler han å inkludere elementer som uavhengig kan verifiseres i intervjuguiden. Påstander i intervjuene har til en viss grad blitt verifisert gjennom innholdsanalyse av deres årsrapporter.

Så langt det lot seg gjennomføre holdt vi intervjuene på informantenes arbeidsplass. Ifølge sosiolog Tjora (2012, s. 120) vil det legge til rette for en avslappet stemning under intervjuet. Videre argumenterer Tjora (s. 140) for at vi som hovedregel bør unngå intervju over telefon fordi det kan være vanskelig å oppnå god flyt i samtalen. For informantene som var lokalisert utenfor Oslo ble det likevel nødvendig å gjennomføre intervju over telefon eller videomøte. Dette ses imidlertid ikke på som en stor ulempe, ettersom vi stort sett oppnådde god flyt i samtalen. Dette kan skyldes at temaet ikke var sensitivt.

3.3.3 Innholdsanalyse

Dataene fra dybdeintervjuene komplementeres med sekundærdata i form av en innholdsanalyse av årsberetninger. Ettersom årsrapporter er virksomheters mest effektive metode for kommunikasjon er de valgt som hovedkilde i innholdsanalysen. Innholdsanalyse er en metode for en systematisk og objektiv gjennomgang av skriftlig materiell (Saunders et al., 2016, s. 608). Vi har gjennomført en kvalitativ innholdsanalyse av årsberetninger for utredningens seks studieobjekter, samt en kvantitativ innholdsanalyse av årsrapporter fra 2017 og 2018 fra 15 finansforetak. Utredningen dekker kun rapporter som er publisert før 30.04.2019. Derfor er ett av Norges 14 største bankkonsern ekskludert fra studien. Noen av virksomhetene hadde også inkludert bærekraftsrapporten som en del av årsrapporten, noe som måtte tas i betraktning i analysen.

Grunnleggende for innholdsanalysen er at ulike forskere skal kunne komme frem til det samme resultatet ved analyse av samme tekst (Saunders et al., 2016, s. 608). Dette krever gode beskrivelser av fremgangsmåte.

I den kvalitative analysen ble årsberetningene fra 2018 analysert. En kvalitativ innholdsanalyse tar for seg et mindre antall tekster for en grundigere analyse (Silverman, 2014, s. 43). Her søkte vi svar på følgende spørsmål:

1. *Hvilke tiltak knyttet til klimarisiko er gjennomført?*
2. *Hvilke ambisjoner har foretaket knyttet til klimarisiko?*
3. *Har eller planlegger de å implementere TCFD-anbefalingene?*
4. *Hvorfor er det viktig å jobbe med klimarisiko?*
5. *I hvilken seksjon er klimarisiko tatt opp?*
6. *Har foretaket gjennomført klima-relatert scenarioanalyse?*

I den kvantitative innholdsanalysen er det målt frekvensen av to ord: klima og klimarisiko. I en kvantitativ innholdsanalyse tar en for seg et større utvalg med tekster for en systematisk analyse (Silverman, 2014, s. 116). En av metodens fordeler er muligheten til å finne et mønster i et større datamateriale. Målet med analysen var å kunne se om klimarisiko var noe det rapporteres om og om frekvensen var høyere i 2018 enn i 2017. Bakteppet var at dersom frekvensen økte i 2018 kunne det indikere økt oppmerksomheten rundt temaet klimarisiko. Ved å skaffe overblikk over årsrapportene kartla vi i fellesskap hvilke ord som kan knyttes opp mot klimarisiko på norsk og på engelsk. Deretter ble det brukt en søkefunksjon (Ctrl + F) for å måle frekvensen av ordene. Hva virksomhetene legger i disse ordene sier denne formen for analyse imidlertid lite om, men det er en god fremgangsmåte for å oppdage eventuelle mønster i rapporteringen.

3.4 Bearbeiding av data

Etter datainnhenting gjennom dybdeintervju og innholdsanalyse satt vi igjen med store mengder data som så skulle analyseres. Datamaterialet krevde dermed en god del bearbeiding før det kunne behandles videre. Metoden for denne bearbeidelsen er gjennomgått i dette kapitlet.

Dataene fra den kvantitative innholdsanalysen av årsrapporter er frekvenser for ordene risiko og klimarisiko, og disse presenteres i stolpediagram. De kvalitative dataene, derimot, krever mer avansert bearbeiding (Silverman, 2014, s. 110). Denne prosessen startet med transkribering av intervjuene, og kartlegging av innsamlet data fra foretakenes rapporter. For å anonymisere sitatene valgte vi å transkribere alt på bokmål. En av informantene pratet på engelsk, og dette er oversatt til norsk. Etter å ha

gjort oss kjent med dataene, gikk vi i gang med en kodingsprosess for å gjøre empirien klar for analyse.

Kodingsprosessen startet med å generere tekstnære koder, det vil si koder som er drevet av innsamlet data, og ikke teori eller forskningsspørsmål (Tjora, 2012, s. 179). Her trakk vi ut interessante sitater fra det transkriberte datamaterialet, som deretter ble kategorisert. Vi brukte fargekoder for å få en grei oversikt over de ulike temaene på tvers av det transkriberte datamaterialet. Ulike fargekoder representerer ulike tema, for eksempel fikk sitater som omhandlet omdømme fargen gul. De ulike kategoriene ble deretter kategorisert etter forskningsspørsmålene. Til slutt satt vi igjen med fem hovedtemaer og en rekke underkategorier som danner grunnlaget for utredningens analyse og resultatdel.

3.5 Kvalitet i forskningen

I denne delen blir det redegjort for kvalitetsindikatorer som reliabilitet og validitet før vi avslutningsvis tar for oss utredningens etiske vurderinger.

3.5.1 Reliabilitet

Reliabilitet er en indikator på resultatenes pålitelighet. Høy reliabilitet er avgjørende for å oppnå høy grad av kvalitet i forskningen (Saunders et al., 2016, s. 203). Som Silverman (2014, s. 83) beskriver handler reliabilitet om i hvilken grad studiens resultater er uavhengige av forskningsmetoden og analysen. Det skilles ofte mellom intern og ekstern reliabilitet (Saunders et al., 2016, s. 202). Intern reliabilitet refererer til grad av konsistens gjennom forskningsprosessen. Oppgavens interne reliabilitet er styrket av at vi er to forfattere, noe som har gjort det lettere å avdekke skjevheter. Begge har bidratt til analysen, og der vi kom frem til ulike utfall diskuterte vi oss frem til en løsning. I noen tilfeller endte vi for eksempel opp med ulike tall i den kvantitative innholdsanalysen. Det løste vi ved å telle ordene på nytt. Dette har bidratt til høy grad av intern reliabilitet.

Ekstern reliabilitet referer til hvorvidt resultatet ville blitt det samme dersom prosessen hadde blitt gjennomført av en annen forsker eller på et annet tidspunkt (Saunders et al., 2016, s. 203). Temaet som forskes på er et relativt nytt begrep i finansverden og det kan tenkes at mye kommer til å skje i tiden fremover. Derfor ville resultatet sannsynligvis sett annerledes ut dersom forskningsprosessen ble gjennomført på nytt ved et annet tidspunkt. Vi har strebet etter en mest mulig gjennomiktig forskningsprosess som igjen styrker utredningens reliabilitet (Saunders et al., 2016, s. 202). Lyddoptak og fullstendig transkribering styrker reliabiliteten ved at utsagn støttes gjennom direkte sitater. Saunders (et al., 2016, s. 203) legger frem følgende trusler mot den eksterne reliabiliteten.

Tabell 2: Fire trusler mot reliabilitet (Saunders et al., 2016, s. 203).

Trussel	Definisjon
Deltakerfeil	Faktorer som kan påvirke hvordan informanten svarer, som igjen fører til at svaret ville ha sett annerledes ut ved et annet tidspunkt.
Deltakerbias	Faktorer som kan føre til at informanten svarer feil, som fører til feil i forskningens resultater.
Forskerfeil	Faktorer som påvirker forskerens tolkning.
Forskerbias	Faktorer som hindrer forskerens evne til å behandle innhentet datamateriale objektivt.

Deltakerfeil kan for eksempel skyldes at deltakeren er sulten og sliten eller ikke føler seg komfortabel over telefonintervju (Saunders et al., 2016, s. 203). Majoriteten av

intervjuene foregikk tidlig på morgenen eller rett etter lunsj, og det oppleves ikke som at tidspunkt på dagen har vært en trussel for utredningens reliabilitet. Tre av utredningens intervjuer foregikk på telefon/videomøte, noe som kan ha bidratt til deltakerfeil. Ettersom studiens formål var å se på konkrete tiltak knyttet til arbeidet med klimarisiko, og ikke personlige refleksjoner, antas dette likevel ikke å være et stort hinder for reliabiliteten.

Videre kan resultatet preges av deltakerbias. Silverman (2014, s. 87) skriver at det er viktig at de ulike informantene forstår de samme spørsmålene likt, og at spørsmålene kan tolkes uten risiko for usikkerhet. I mange av intervjuene tolket informantene klimarisiko som klimautfordringen generelt, og ikke direkte som en finansiell risiko. Noen av informantene hadde noe forståelse for begrepet, men ikke fullstendig. Det kan dermed ha ført til at vi har måttet tolke hvorvidt de har forstått spørsmålene som klimarisiko eller som samfunnsansvar, noe som igjen svekker oppgavens reliabilitet. Vi har imidlertid gjort oss en formening om hvilke aktører som har misforstått begrepet klimarisiko, og har tatt det i betraktning i analysen. Det er likevel viktig å poengtere at resultatet kan preges av kunnskapen informantene sitter på, og at konklusjonene kunne ha sett annerledes ut hvis intervjuet var gjennomført med en annen person i foretaket. Dette er forsøkt løst gjennom å komplementere empirien fra intervjuene med innholdsanalyse av årsberetninger. En tredje trussel mot utredningens reliabilitet er forskningsfeil. Det er rom for at noen av intervjuene er tolket feilaktig, spesielt siden informantene tolker begrepet forskjellig. Også denne trusselen er forsøkt møtt ved hjelp av innholdsanalyse for å kunne validere informantenes utsagn.

Den siste trusselen er forskningsbias. Med en positivistisk tilnærming til grunn har vi strebet etter å ha en objektiv holdning til prosjektet (Tjora, 2011, s. 203). Personlig engasjement vil fungere som støy da det kan påvirke resultatene. Det er viktig å reflektere over om en har noe til felles med informantene for å styrke prosjektets

pålitelighet. Mye kunnskap om temaet gjør det lettere å stille presise spørsmål, men en ulempe kan være at antagelser kan prege analysen (Tjora, 2011, s. 203). Vi har begge deltidsjobb i hvert vårt selskap i utvalget, og dette er noe som kan gi grunnlag for skjevheter. Likevel ses ikke dette på noe stor ulempe for oppgavens reliabilitet, da konklusjoner er dekket av sitater fra intervjuer og analyse av årsrapporter.

3.5.2 Validitet

Validitet er en indikator for studiens gyldighet (Tjora, 2011, s. 206). Saunders og Lewis (2012, a. 127) referer til validitet som 1) mål på hvorvidt metoden måler det den søker å måle og 2) hvorvidt det er samsvar mellom resultater og forskningsspørsmålene. Åpenhet rundt forskningsdesignet er avgjørende for å oppnå høy grad av validitet. Saunders (et al., 2016, s. 202) skiller mellom intern validitet og ekstern validitet. Intern validitet dreier seg om hvorvidt resultatene er gyldige for utvalget som er undersøkt. Både den kvalitative og den kvantitative innholdsanalysen styrker studiens interne validitet. Ekstern validitet, på den andre siden, referer til hvorvidt resultatene kan generaliseres. Dette handler i hvilken grad har forskningsresultatet gir mening utover utvalget. Kvalitativ tilnærming og eksplorative studier kjennetegnes med lav ekstern validitet. Ettersom dybdeintervjuene ble holdt med seks store finansinstitusjoner, og vi var opptatt av deres håndtering, fremfor informantenes egne meninger, øker imidlertid graden av ekstern validitet. Det er nærliggende å tro at at innhentet data danner et bilde av finansnæringens møte med klimarisiko generelt. Videre øker studiens triangulære tilnærming graden av ekstern validitet. Vi har dermed hatt som mål å kunne generalisere forskningsresultatene i denne oppgaven.

3.5.3 Etske vurderinger

Etske problemstillinger kan forekomme i alle stadier av forskningsprosessen: når du forespør intervju, under datainnsamling, i analyseringen og ved rapportering av funn (Saunders et al., 2016, s. 264). Kvalitativ forskning gir normalt et større spekter av etske vurderinger enn ved kvantitativ analyse. Dette har satt krav til etisk integritet

fra oss som forskere, og vi har kontinuerlig tilstrebet at forskningen skal holde en høy etisk standard.

For å kunne behandle personopplysninger som navn, e-post og organisasjons-tilhørighet måtte prosjektet meldes inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Prosjektet ble godkjent, og vi fikk tillatelse til å ta opp intervjuene på lydopptaker etter samtykket fra informantene. Det å melde inn studien til personvernombudet har gitt oss klarhet i hvordan man skal behandle personopplysninger, og kan gi utredningen mer troverdighet. Vi forpliktet oss blant annet til å opplyse informantene om deres mulighet til å kontakte oss for redigering eller sletting i etterkant. Dette ble informantene opplyst om både ved invitasjon til intervju og ved starten av intervjuene. Saunders (et. al., 2016, s. 235) skriver om viktigheten av å ta hensyn til dataens konfidensialitet og de enkelte informantenes anonymitet. Ingen av informantene hadde noe imot om de kunne identifiseres, men samtlige uttrykte et ønske om sitatsjekk ved bruk av sitater. Siden hvem som har sagt hva ikke har noen betydning for forskningsresultatene, ble det likevel besluttet at sitater skulle anonymiseres. For å beskytte informantene valgte vi videre å nevne dem kun med tittel i oversikten, og ikke ved navn.

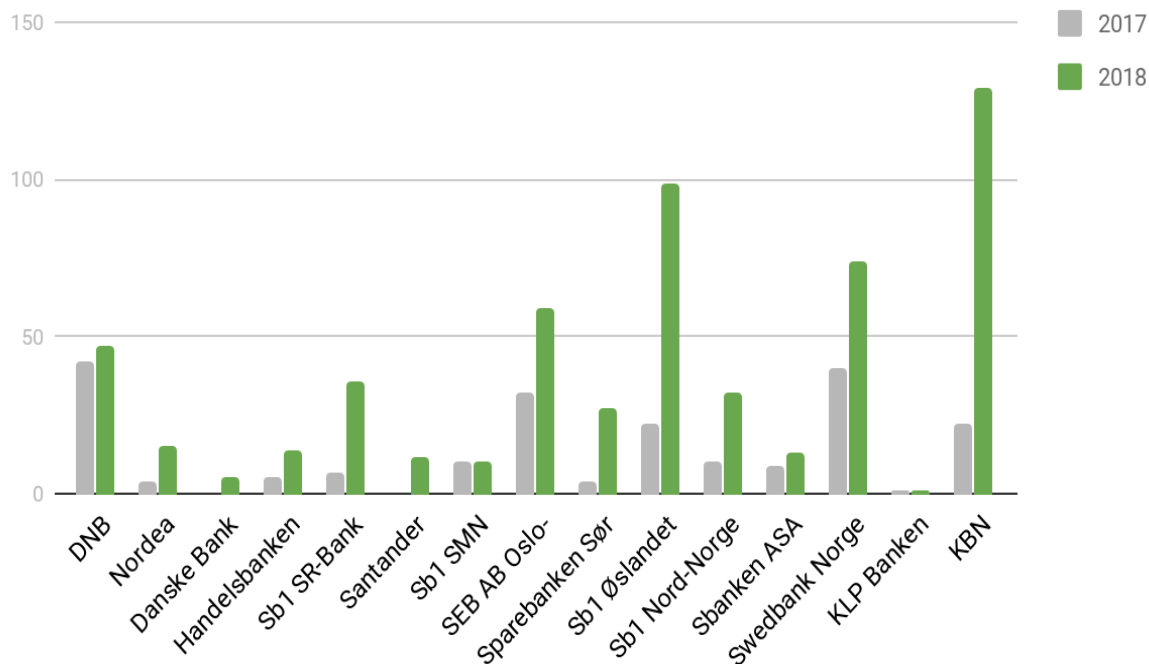
4.0 Resultater

I dette kapitlet presenteres funnene fra den empiriske analysen, strukturert etter forskningsspørsmålene. Funnene blir drøftet opp mot litteratur og annen relevant teori i kapittel fem.

4.1 Endring i rapportering mellom 2017 og 2018

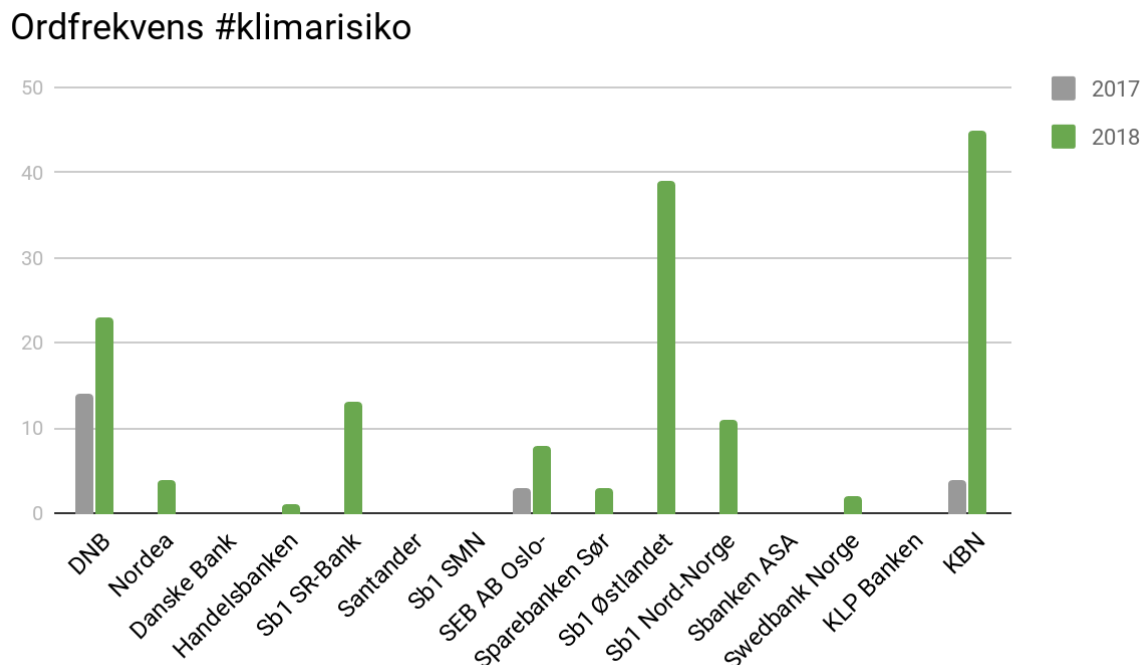
Grunnlaget for å besvare det første forskningsspørsmålet er hovedsakelig den kvantitative innholdsanalysen. Vi har gjennomført ordtelling i årsrapportene for å måle frekvensen av ordene “klima” og “klimarisiko”. Resultatet presenteres i søylediagrammene nedenfor. En økning i ordfrekvens kan indikere økt oppmerksomhet. Innledningsvis er det viktig å påpeke at enkelte selskaper har inkludert bærekraftsrapporten i årsrapporten, mens andre ikke har gjort det. Dette fører til at forskjellene mellom selskapene ser større ut enn virkeligheten tilsier, noe som selskapene som har bærekraftsrapporten integrert vil dra fordel av. En løsning kunne ha vært inkludering av bærekraftsrapporter ved de tilfellene den ikke er integrert i årsrapporten. Dette er imidlertid ikke gjort ettersom vi i denne analysen opptatt av endringene mellom år, ikke forskjellene mellom foretak.

Ordfrekvens #klima

Figur 8: Ordfrekvens for ordet "klima".

Søylediagrammet ovenfor viser klart og tydelig en generell trend i økning av ordet "klima" mellom 2017 og 2018. Forekomsten av ordet har økt i 14 av 15 tilfeller. I rapportene for 2017 er det to av bankene som ikke har nevnt klima overhodet i årsrapporten, mens det er nevnt i samtlige rapporter for 2018.

Figur 9: Ordfrekvens for ordet “klimarisiko”.

Diagrammet over tar for seg frekvensen av ordet “klimarisiko” i årsrapportene. Noen av foretakene har høy frekvens, mens flere har ikke engang nevnt begrepet. Videre viser diagrammet tydelig at begrepet hadde en økning i rapporteringen i 2018. I rapportene fra 2017 var det så lite som tre av 15 årsrapporter som i det hele tatt nevnte ordet “klimarisiko”. I rapportene fra 2018 nevnes “klimarisiko” i hele ti av 15 tilfeller. Dette indikerer at klimarisiko ble satt på agendaen for mange av kredittforetakene i 2018.

4.2 Hva legger finansforetakene i begrepet “klimarisiko”?

Ordtellingen viser en tendens til at finansbransjen fikk opp øynene for klimarisiko i 2018. Måling av ordfrekvens sier imidlertid lite om hva som står bak disse ordene. I denne delen skal vi se nærmere på hvordan finansforetakene og deres informanter forstår begrepet klimarisiko. Dette gjøres ved å analysere empirien fra dybdeintervju og den kvalitative innholdsanalysen.

Hvem finansforetakene henviste oss til å prate med kan illustrere virksomhetens forståelse av begrepet. Det var derfor et bevisst valg å ikke etterspørre personer fra bestemte områder i foretaket. I tre av seks intervjuer kom vi i kontakt med respondentene ved å henvende oss til deres kundesentre. I de tre siste tilfellene brukte vi eget nettverk for å få tilgang til informanter, men vi la opp til at de kunne henvise oss videre. Alle fikk utfyllende informasjon om oppgavens formål, slik at de fikk mulighet til å sette oss i kontakt med den som var mest egnet til å belyse vår problemstilling. Av de tre vi kontaktet direkte, var det en av dem som henviste oss videre. Til slutt satt vi igjen med tre som arbeider med bærekraft i foretaket, og de tre siste arbeider med kapitalforvaltning, offentlig marked og risikoanalyse.

Innholdsanalysen viser at klimarisiko og TCFD begynner å integreres i selskapsrapporteringen. Noen skriver kort hva det dreier seg om, mens andre skriver svært utfyllende om emnet. Alle som nevner klimarisiko skriver at de planlegger å rapportere etter TCFD-anbefalingene. I årsrapportene kobles typisk arbeid med klimarisiko med det å være en ansvarlig aktør, samtidig som at klimarisiko ofte er plassert under temaet "samfunnsansvar".

Resultatene fra dybdeintervjuene viser at informantenes kunnskapsnivå varierer. Noen har god oversikt over hva klimarisiko dreier seg om. Dette gjelder imidlertid minoriteten. Det er kun informanter fra to av seks intervjuer som oppfatter klimarisiko primært som en finansiell risikofaktor. I de resterende intervjuene ble vi fortalt at de til syvende og sist betrakter klimarisiko som samfunnsansvar.

Klimarisiko er bærekraft hos oss. Det er en klimarisiko om selskaper ikke gjør det på en ordentlig måte. Kall det klima, ja. Men det er under sekkeposten bærekraft.

Klimarisiko er altså for mange ekvivalent med omdømmerisiko. Omdømmerisiko er et begrep som nevnes hyppig i intervjuene, og foretakene synes å være opptatt av at

de skal opptre ansvarlig for å unngå omdømmetap. Det kan illustreres med svaret som kom fra en informant etter spørsmål om vedkommende opplever at klimarisiko har fått mer oppmerksomhet den siste tiden:

Absolutt! Jeg tror det skjedde noe i Norge da denne hvalen fløt i land på Sotra. Plast i havet fikk mye oppmerksomhet da. (...) Når man ser at en hval flyter med magen full av plast, så skjer det noe med hjertene til folk.

Én informant forteller at de ikke kan sette av for mye ressurser på tiltak i arbeidet med klimarisiko, ettersom de er en profittmaksimerende bedrift. Informanten ser altså på arbeid med klimarisiko primært som en utgiftspost.

Vi skal jo optimalisere avkastningen ... Da kan man ikke drive å gi bort altfor mye penger. Noe kan man gi bort i en periode, men ikke for mye.

I et annet intervju trekkes det frem en annen synsvinkel på tankegangen om ressursbruk. Denne informanten forteller at de ikke aksepterer dårligere marginer for å påvirke kunden til å velge miljøvennlig. Dette argumenteres med at kapitalisme i seg selv kan drive frem en grønn overgang, fordi det er det som vil lønne seg på sikt.

Pluss, for eksempel, er rasjonelt fordi det er billigere driftskostnader. Det gir økonomiske incentivo. For oss som kredittgiver vil det føre til lavere risiko. Jeg tenker jo at dette er rasjonelt.

De fleste informantene erkjenner at de ikke kan mye om klimarisiko, og en av dem forteller at de heller ikke har planer om å bli eksperter på det emnet.

Vi vil jo aldri bli miljøeksperter. Det er jo det forskere og sånn Cicero og sånt som driver med.

Vi må forstå nok vi til at vi kan ta den finansielle vinklingen inn slik at vi kan gjøre en forskjell som bank og som långiver - men noe miljøekspert og sånn blir vi aldri.

Vi har nå sett at klimarisiko er et begrep som altså er innarbeidet for alle. Dette henger sammen med funn i innholdsanalysen om at foretakene bruker ulike begreper for fenomenet. Foretakene refererer til "bærekraftsrisiko" (sustainability risk), "ESG-risiko" og "samfunnsansvarsrisiko", i tillegg til "klimarisiko" i deres rapporter. Denne inkonsekvente begrepsbruken kan skape forvirring. Underveis i samtlige intervjuer kom det likevel frem at foretakene i større grad erkjenner at klimaspørsmål utgjør en risikofaktor.

Banken sin jobb er jo gjerne å passe på å låne ut pengene til de riktige kundene. Da er vi alltid opptatt av å gjøre en helhetlig vurdering av kundens risikobilde. Og det kommer klarere og klarere for oss at dette med klima er en del av det risikobildet.

4.3 Drivere for arbeid med klimarisiko

Foreløpig analyserte data indikerer at klimarisiko er et begrep som har fått økt oppmerksomhet den siste tiden, men at det er signifikante forskjeller mellom foretakenes forståelse av begrepet. I denne delen kartlegges motivasjonen som driver finansforetakene til å arbeide med klimarisiko. I kodingsprosessen ble det identifisert tre sentrale drivere for arbeidet med klimarisiko: Samfunnsansvar, krav fra interessenter og en forventning om strengere klimapolitikk. Videre blir forretningsmuligheter og forventning om klimaendringer pekt ut som drivere blant noen. Datagrunnlaget er intervjuer komplementert med innhold fra årsberetningene.

Ettersom skillet blant flere av informantene mellom klimarisiko og klima er flytende, kan det hende at noen av de oppsummerte driverne er motivasjon for å jobbe med bærekraft generelt.

4.3.1 Samfunnsansvar

Foretakene motiveres til å operere ansvarlig, på bakgrunn av en generell forventning om at samfunnet generelt kommer til å kreve mer klimariktige investeringer i tiden som kommer. Ord som "samfunnsansvar" og "omdømme" er gjennomgående begreper i empirien. Videre er klimarisiko i de fleste årsberetningene plassert under temaet samfunnsansvar. En informant forteller at deres motivasjon for arbeidet er todelt: På den ene siden opplever de et ansvar, mens de på den andre siden streber etter å møte forventningene fra samfunnet:

Det ene er at vi har en samfunnsansvarsrolle som vi må fylle opp. Det andre er markedssiden av det. Dette er en omdømmesak ... Det er viktig for oss å være synlig og ta en posisjon.

Denne informanten er redd de kommer til å tape ansikt om de ikke gjør noe. Dette deles av en annen som prater om viktigheten av å tenke miljø over hele linjen. Dersom foretaket for eksempel tilbyr grønne produkter og rapporterer at de er opptatt av miljøet, kan de få en negativ effekt for omdømmet dersom de velger for eksempel en miljøfiendtlig leverandør.

Med tanke på omdømmet vårt er det viktig at vi bruker leverandører som tenker miljøvennlig, da ... Det er jo en risiko om vi bruker noe som er miljøfiendtlig.

Videre nevner en informant viktigheten av å være oppdatert på hva konkurrenter tilbyr av grønne produkter. Dersom de ikke kan tilby de samme produktene som konkurrentene kan det også føre til omdømmetap.

Det er også en risiko i at kunden vil kreve at vi tilbyr grønne produkter. Det er en risiko om vi ikke evner å levere. Det kan føre til at negativt omdømme oppstår dersom vi ikke er relevante for kundene våre.

4.3.2 Krav fra interessenter

Halvparten av informantene svarer at de opplever en økning i krav fra interessenter. Dette omfatter blant annet investorer, kunder og ansatte. Noen har opplevd at interessenter har stilt krav, mens andre forventer at det kommer til å bli stilt strengere krav. Det er likevel også her viktig å påpeke den flytende overgangen i forståelsen av klimarisiko, klima og bærekraft. Empirien tyder på at det er få som stiller konkrete krav om klimarisiko, men at interessenter i økende grad stiller krav til generell ansvarlig opptreden.

Kundene stiller krav til oss også ... De ønsker kanskje ikke å ha lånet sitt hos oss med mindre vi spiller på lag, og vi ønsker jo å vise dem at vi er på den skuta som styrer i riktig retning.

Likevel påpekes det at alt katalyserer økt oppmerksomhet om klimarisiko i tiden fremover og at kunder blir mer bevisste. Det trekkes blant annet frem at investorer ønsker innsikt i foretakenes klimaeksponering og at de krever en mer langsiktig tankegang i virksomhetsstyringen. Dette får ting til å snu.

De stiller i økende grad spørsmål om klimarisiko, og de ønsker å se en lang tidshorison. Ikke bare et bilde for de neste tre årene, men heller opp mot 10, 20 og 40 år. De vil se at klimarisiko er en del av vår industri. Og da liksom ... Da begynner ting å skje.

Videre kan økende krav fra kunder og investorer også skyldes generell økning i kunnskapsnivå. En informant forklarer dette ved at spørsmålene som stilles stadig vekk blir mer kompliserte. I tillegg til at spørsmålene forekommer oftere. Dette fordrer mer bevissthet og økt kunnskap blant de som sitter i kundekontakt.

Spørsmålene vi få er ikke bare svada lenger. Det er konkrete spørsmål.

En informant forventer at også ansatte etter hvert kommer til å stille krav til foretakene. Denne informanten siktet nok til bærekraft generelt, og ikke klimarisiko. Det er likevel en risiko dersom ansatte sier opp fordi de ikke ønsker å bli forbundet med visse type industrier eller handlinger.

4.3.3 Klimapolitikk

En fellesnevner blant alle intervjuene er en forventning om ny klimapolitikk og reguleringer i årene som kommer. Denne forventningen også trukket frem i årsberetningene som skriver om klimarisiko. En av informantene viser til at Finanstilsynet nylig var innom deres lokaler for å avholde et tre timers foredrag om nettopp klimarisiko. Dette signaliserer at norske myndigheter er på banen, som igjen kan bety at det vil innføres strengere krav. Denne forventningen om reguleringer fungerer som en viktig driver for arbeidet med klimarisiko.

Jeg tror det kommer en regnsky en dag. Plutselig så kommer det et regulativ som gjør at vi må forholde oss til noe helt annet enn i dag. Da må alle hive seg rundt.

En annen informant påpeker at klimarisiko utgjør en reell risiko uavhengig av om en tror på menneskeskapte klimaendringer eller ikke. Så lenge myndigheter erkjenner forskningen om klimaendringene, kan en forvente store regulatoriske endringer fremover.

Det betyr ikke så mye lenger hvorvidt du er klimaskeptiker eller ikke. Nå er det så mye reguleringer som kommer, at uansett hva du mener personlig, så vil du bli styrt av reguleringer i markedet.

Det foreligger en forventning om krav fra nasjonale myndigheter, men det legges spesielt vekt på arbeidet som skjer i EU. Flere informanter forteller om en forventning om at EU vil komme med et nytt regulativ for ESG. Et slikt direktiv kan tvinge frem omfattende endringer hos virksomheter på tvers av bransjer. Klimapolitiske tiltak kan forandre hele markedet, og av den grunn argumenteres det for at det er viktig å jobbe med både klimarisiko og ESG generelt. En av informantene illustrerer viktigheten av å følge med på arbeidet i EU ved å sammenligne med innføringen av den nye personvernforordningen som trådte i kraft i 2018.

ESG kommer til å bli like omfattende som innføringen av GDPR. Det er høyt oppe på agendaen hos oss.

Denne forventningen om regulatoriske initiativ fungerer som en driver for å følge med på arbeidet med klimarisiko, både hva konkurrenter gjør, men også på utviklingen av verktøy og den politiske utviklingen nasjonalt og globalt. Foretakene ser at de må være omstillingsdyktige.

“Du må hele tiden være på ballen for å se om vi må endre virkemiddelbruken. Det som er greit i dag er kanskje ikke greit om et år eller to. Det kommer jo nye regulativer fra EU sannsynligvis etterhvert.”

4.3.4 Forretningsmuligheter

Noen av informantene trekker også frem mulighetene med klimautfordringene og overgangen til lavutslippssamfunnet. Det kan blant annet forventes nye investeringsbehov knyttet til nye forretningsmodeller og nye aktører i den grønne omstillingen.

Det må gjøres mye investeringer i Norge for at bedrifter og organisasjoner skal kunne leve opp til klimakravene de stilles overfor. Det betyr at vi kan forvente mange investeringer.

Dette betyr nye finansieringsmuligheter.

På den andre siden forteller en informant at dersom deres foretak skaffer seg spisskompetanse om klimarisiko, vil de ikke bare bli gode til å takle overgangen selv, men de kan også selge viktig kompetanse til andre.

Jo bedre vi er forberedt, jo mindre forpliktelser vil vi møte i fremtiden. Og kanskje vil vi bli gode på håndtering av klimarisiko, og at det kan bidra til at vi til og med tjener på overgangen til lavutslippssamfunnet.

4.3.5 Klimaendringer

I spørsmål om hvorfor det er viktig å jobbe med klimarisiko var det få som trakk frem faktiske klimaendringer. Det var imidlertid én som refererte til Kåre Willoch's utsagn om klimaendringer. Vedkommende fortalte at det blir "for dumt" å ikke forberede seg når all forskning tilsier at menneskeskapte klimaendringer skjer.

Det er jo sånn ... Hvis vi hører at det er ti prosent sjanse for at huset kommer til å brenne ned, så forsikrer du huset. Det blir for dumt å ikke forberede seg på klimaendringene.

Oppsummert tyder dataene på at de viktigste drivkreftene for arbeidet med klimarisiko (og klima og bærekraft generelt) er frykt for tap av omdømme, krav fra investorer og kunder.

4.4 Gjennomførte og planlagte tiltak i arbeidet med klimarisiko

Begrepet klimarisiko har kort fartstid i finansbransjen, noe som blir illustrert av svært variabelt kompetansenivå. Empirien viser likevel til en rekke tiltak som kan, indirekte eller direkte, knyttes opp mot klimarisiko. Disse tiltakene, som enten allerede er gjennomført eller planlegges, blir presentert i dette delkapittelet. Tiltak som retter seg direkte mot bærekraft er ikke inkludert. Vi har for eksempel utelukket tiltak som rapportering av eget CO₂-fotavtrykk og kjøp av elbiler.

4.4.1 Rapportering i henhold til TCFD-rammeverket

I fire av seks årsberetninger står det at finansforetaket planlegger å rapportere etter anbefalingene fra TCFD. I to av årsrapportene skriver de om deres arbeid med klimarisiko innenfor følgende kategorier: Styret og ledelse, strategi, risikomåling og måling. Det er imidlertid ingen som konkret går inn på potensielle finansielle konsekvenser. Oppsummert er et fellestrekk i rapporteringen erkjennelsen av at dette er et viktig tema, og at det er et område som skal jobbes med og utvikles i tiden som kommer.

Implementering av TCFD gjør at man etter hvert skal måle CO₂-avtrykket i porteføljene, og når man har begynt med det, så vil man ha en oversikt over hvilke typer kunder og bransjer som har de største utslippene. (...) Først da kan vi begynne å prate om prising og påvirkning og eventuelt ekskludering.

4.4.2 Dedikerte ressurser

Noen av foretakene har allerede gjennomført tiltak for å øke intern kompetanse om klimarisiko, og de fleste planlegger tiltak på dette. To av seks kan vise til at de har dedikerte ressurser som primært arbeider med klimarisiko. Disse personene har fått i oppgave å danne et grunnlag for at de på sikt skal kunne integrere klimarisiko inn i investerings- og finansieringsprosesser.

Vi søker å skaffe oss kompetanse slik at vi skjønner det vi egentlig sitter og skal berette om. Det er mye kunnskap. Det er jo et stort og komplisert område. Jo mer konkret man blir, jo mer komplisert blir det.

4.4.3 Samarbeid

Alle gir uttrykk for at klimarisiko er et komplisert område, og at samarbeid vil være en viktig faktor i tiden som kommer. To av foretakene viser til at de har inngått samarbeid for å øke kunnskapsnivået om klimarisiko, hvor det blir brukt mye ressurser i form av tid og finansiering. Her nevnes blant annet samarbeid med forskere hvor målet er å utvikle konkrete tiltak som skal øke deres eget, samt kundenes, kunnskapsnivå om klimarisiko. Samarbeid blir sett på som nødvendig for å øke innsikten.

Klima altså ... Det er et komplisert område. Vi klarer ikke å ha den fagkunnskapen og innsikten som trengs. Så vi er veldig opptatt av å jobbe for å inngå samarbeid med det vi kan kalle "strategiske samarbeidspartnere".

Halvparten av de studerte finansforetakene har deltatt i arbeidet med Finans Norges "Veikart for grønn konkurransekraft i finansnæringen". Vi ble fortalt at samarbeid på tvers gir et bredere oversiktsbilde, da de ulike bankene sitter på ulik spisskompetanse.

Vi er konkurrenter. Men det er et vanskelig område. Så da er vi jo bedre styrket hvis vi klarer å stå sammen.

4.4.4 Informasjonsspredning om klimarisiko

Alle forteller at de har gjennomført tiltak for å spre informasjon om klimarisiko, både internt for ansatte og eksternt for kunder og andre interessenter. Ettersom flere forstår klimarisiko som samfunnsansvar, vil det si at noen av disse tiltakene utelukkende dreier seg om formidling av bærekraft. Nevnte tiltak innebærer interne opplæringsprogram, frivillige seminarer, samarbeid og organiserte samtaler om klimarisiko. Ett av selskapene har arrangert flere åpne seminarer om finansiell klimarisiko, noe som kan bekreftes i årsrapporten og på nettsider. Empirien indikerer at et par foretak har iverksatt tiltak for å holde kunden informert om klimarisiko. En av informantene forteller om konkrete planer om å iverksette tiltak for å holde kunden informert og oppdatert om temaet.

Og det vi skal begynne å gjøre nå er at alle skal snakke med sine kunder om dette. Det har vi ikke gjort før, men det skal man implementere i løpet av dette året.

4.4.5 Kartlegging og kvantifisering av klimarisiko

Noen forteller at de har startet prosessen med å kartlegge klimarisiko på overordnet nivå, men at det er komplisert og at de ikke har kommet noen vei. Videre tyder dataene på at ingen av finansforetakene har satt kvantifisering av klimarisiko i system.

Vi har sett på det, men vi har ikke fått kvantifisert det ... Sånn jobbes det mot kroner og øre, det har vi ikke.

4.4.6 Scenarioanalyser

Det kommer frem i empirien at noen av foretakene har gjennomført overordnede scenarioanalyser, men ingen har integrert det som en del av beslutningsprosessene.

Dette er noe de fleste forteller at de planlegger på sikt. To av foretakene viser til en konkret plan i arbeidet med utvikling av scenarioanalyser, hvor de deltar i et samarbeid om utvikling av metoder for kartlegging av fysisk risiko. Målet for dette prosjektet er å utvikle en metode for å kunne vurdere hvordan utlånsporteføljen blir eksponert ved ulike klimascenarier. Et annet foretak planlegger på sikt å kartlegge hvordan klimarisiko kan påvirke låneporteføljen, men at de ikke ser det hensiktsmessig å utvikle egne bedriftsspesifikke scenarioanalyser. Dette argumenteres med at klimaendringene er globale, og at det er bedre å legge inn ressurser for å lage én god analyse, fremfor mange upresise.

Vi forventer at vi heller kommer til å låne noen allerede utviklede scenarioer, for eksempel fra IPCC eller fra andre rammeverk, som er mye brukt i finansinstitusjoner. (...) Dersom forskningen er riktig, må vi bruke den globale scenarioanalysen.

4.4.7 Integrering av klimarisiko i risikovurderinger

Det blir sagt i noen intervjuer at deres foretak har begynt å integrere klimarisiko i kredittvurderingen på overordnet nivå, men ingen av foretakene ser ut til å ha det fullstendig integrert enda. Fra en av årsrapportene kan vi lese at ledelsen allerede drøfter klimarisiko i enkelte kundesaker, og at de vurderer mer oppfølging innen blant annet kreditt i 2019. Samme virksomhet planlegger at klimarisiko skal inkluderes i risikostyringsprosessen i løpet av 2019. Dataene viser videre til et par konkrete hendelser hvor kunder har blitt nektet lån på grunn av for høy vurdert klimarisiko. En forteller at de nektet en aktør lån fordi deres kjernevirksomhet omhandlet produksjon av engangsplast, og EU har varslet forbud om engangsplast. En annen informant forteller at de har måttet si nei til finansiering til kunder der kjernevirksomheten var fossil energi, grunnet en forventning om strengere klimapolitikk.

Et par av informantene forteller at de allerede priser klimarisiko. Dataene tyder imidlertid på at denne prisingen er på et overordnet nivå og i hvert fall ikke kvantifisert. Den ene informanten forteller at prisingen er integrert i prosedyren for kredittvurderingen gjennom bruk av et beslutningstre. Høy antatt risiko skal reflekteres i høyere rente. En annen forteller at de har innført et lignende tiltak:

ESG er lagt inn i det som heter kredittregelverket. (...) Vi begynte altså å kategorisere ESG-risikoen ved hvert eneste lån for storkunder og etter hvert også bedriftskunder.

Integrering av klimarisiko i risikovurderinger er en komplisert prosess som kan ta tid. Empirien tyder på at ting begynner å skje i noen av foretakene.

4.4.8 Grønne lån

To av de studerte foretakene tilbyr per dags dato grønne lån, mens ett har konkrete planer om å tilby det. Et grønt lån innebærer at klima- og miljøriktige prosjekter skal få lavere rente. Én informant forklarer at grønne lån er en nyttig metode for å fremme bærekraftige valg inntil det finnes gode metoder for kvantifisering av klimarisiko. Grønne lån blir altså sett på som en midlertidig løsning for å redusere klimarisikoen.

Nå priser man jo motsatt. Prosjekter som er bra for miljøet får mer gunstig rente, og de som ikke leverer grønt får vanlige priser. Etter hvert kommer jo dette sannsynligvis til å snu.

4.5 utfordringer i arbeidet med klimarisiko

Underveis i intervjuene ble det avdekket en rekke utfordringer med implementering av klimarisiko. Det er spesielt de informantene som sitter på mye kompetanse om emnet som trekker frem flest utfordringer.

4.5.1 Kunnskapshull

Samtlige informanter forteller at mangel på kompetanse er en av de største utfordringene i arbeidet med klimarisiko. Dette skyldes at klimarisiko er et relativt nytt fenomen i finansnæringen. Som vi allerede har illustrert sitter få på mye kunnskap om emnet, mens flertallet viser en manglende kompetanse.

Akkurat nå tror jeg dette med kunnskap er noe av det viktigste ... Vi må få forståelse for hva dette er for noe og hvorfor dette er viktig.

4.5.2 Felles begrepsrammeverk

Klimarisiko blir ytterligere komplisert å jobbe med fordi begrepsbruken i finansnæringen ikke er konsistent. I både intervjuer og rapportering refereres det til ulike begreper for klimarisiko. Inkonsistent begrepsbruk internt i foretaket kan føre til forvirring, men informantene påpeker også viktigheten av at bransjen generelt bruker de samme begrepene. Det er videre viktig at bransjen benytter de samme standardene i arbeidet. Det argumenteres for at dersom foretakene ikke benytter de samme metodene for kredittvurdering og prising av klimarisiko, vil ikke problemet virkelig tas tak i.

Vi må bli enige om hva som er grønt ... For å hindre at en bank vurderer noe som grønt, mens en annen vurderer det som brunt. Vi får ikke en grønnere verden av å ekskludere en kunde som andre plukker opp.

4.5.3 Tidsperspektivet

Klimaendringenes tidsperspektiv blir trukket frem i flere intervjuer. Foretakene møter en avveining mellom å tenke økonomi på kort sikt og klimaendringer og klimapolitiske tiltak på lang sikt. Det er fort gjort å ta valg som lønner seg på kort sikt, fremfor å velge løsninger som kanskje vil lønne seg langt der fremme.

Man blir jo fort jagende til neste kvartal eller neste år. Men så ligger det jo noe litt lenger fremme som vi ikke helt ser ... Det er det lett å stikke hodet i sanden og håpe at det går over.

Hvordan skal man liksom regne inn de risikoelementene som kanskje ligger i 2030 i dagens utregning?

En informant trekker en parallell til forsikringsbransjen. Vedkommende sier at forsikringsselskap til en viss grad allerede priser klimarisiko fordi de opererer med eiendeler med svært lang tidshorisont. Bank og kredittforetak, derimot, opererer med kortere løpetider, og informanten mener at de dermed ikke ser noe behov for å begynne å prise klimarisiko enda.

For oss er det uoverensstemmelse mellom risikovurderingens tidshorisont og grad av klimarisiko. Vi er vant til et tidsperspektiv på to til tre år. Men når du prater om klimarisiko, prater vi om en tidshorisont som er langt lenger.

4.5.4 Manglende data og metoder

Dette lange tidsperspektivet, og den store usikkerheten som følger med, gjør det vanskelig å utvikle gode data og verktøy. Dette gjør håndtering av klimarisiko vanskelig.

Vi har for eksempel ikke tilstrekkelig med data og heller ingen anerkjent metode eller kriterier for å vurdere fysisk risiko og overgangsrisiko. Og selv om vi hadde klart å estimere fysisk risiko og overgangsrisiko ... Hvordan skal man overføre det til beslutningstaking? For eksempel prising av klimarisiko?

Finansforetak er gode på analyser og matematisk modellering. Klimarisiko oppfattes som mer kvalitativt blant informantene, og de ser dermed på det som svært

utfordrende å komplementere klimarisiko med dagens kvantitative risikomodeller.

Det at det er vanskelig å kvantifisere har vært en utfordring. Vi er gode på modeller og utregning ... Så det har vært et litt sånt skifte fra å ha et ønske om å kvantifisere klimarisiko til å se at vi trenger mer kvalitative svar.

Én informant forteller om et behov for en felles scenarioanalyse som kan brukes på tvers av finansforetakene. En annen forteller at det er en utfordring at det finnes så mange ulike scenarioanalyser, fordi det fordrer store mengder data å kunne regne klimarisiko i det lange løp.

Det finnes jo så mange ulike scenarier der ute ... Så du må liksom kjøre disse modellene mot veldig mange scenarier for å få et felles spor.

4.5.5 Endring i praksis

Noen har allerede begynt å integrere klimarisiko i daglig drift, men forteller at dette ikke har foregått smertefritt. For det første er det utfordrende å tilpasse eksisterende kvantitative verktøy til å skulle håndtere kvalitative klimarelaterte faktorer. For det andre opplever ansatte en utfordring med å skulle endre praksis mot kunder og investorer som de har hatt langvarig kunderelasjon til.

Du kan jo tenke deg at du er kundeansvarlig og har lyst til at denne kunden skal få kreditten for lånet. De har vært kunder i 50 år, eller lengre, ikke sant ... Og så plutselig begynner du å snakke om ting som er vanskelig og det er flaut å spørre om ikke sant. Så her har vi måttet virkelig modne.

5.0 Drøfting

I denne delen av utredningen oppsummeres empirien sett i sammenheng med litteraturen. Kapitlet struktureres tematisk etter funnene i analysen.

5.1 Klimarisiko ble satt på agendaen i 2018

Resultatene viser markante forskjeller i rapporteringen mellom 2017 og 2018. Økningen i frekvensen av ordet “klima” er i tråd med dagens virksomheters økende tendens til å opptre ansvarlig (Borglund et al., 2017, s. 259). Videre kan det se ut som at den økte oppmerksomheten klimarisiko har fått i media den siste tiden har blitt fanget opp av finansforetakene. Dette kommer til syne med en tydelig økning i frekvensen av ordet “klimarisiko”. Det er nærliggende å tro at TCFDs rammeverk, som ble lansert sommeren 2017, også er en sentral årsak til at rapporteringen tok seg opp i 2018. I fire av seks årsrapporter fra 2018 skriver foretakene at de har satt som mål å rapportere etter TCFD-anbefalingene på sikt. Videre kan den offentlige utredningen om klimarisiko (NOU 2018:17), som ble publisert i desember 2018, hatt sin innvirkning på årsrapportene som stort sett ble lansert i mars 2019.

Den kvantitative innholdsanalysen viser at klimarisiko er satt på dagsorden. En nærmere kikk viser imidlertid at foretakene ikke har kommet nevneverdig langt i arbeidet. Klimarisiko plasseres typisk under emneknaggen “samfunnsansvar” i rapporteringen, og i intervjuene kommer det frem at en viktig motivasjon for arbeidet er frykt for omdømmetap. Dette kan indikere at rapportering om klimarisiko er blitt fanget opp av trenden i å fremstå ansvarlig, mer enn frykten for at klimarisiko kan ha en påvirkning på den økonomiske bunnlinjen (Borglund et al., 2017, s. 259). Likevel kan det sees på som et steg i riktig retning. Ting har begynt å skje, og TCFD estimerer at det vil ta rundt fem år før anbefalingene skal være fullstendig integrert (TCFD, 2017, s. 42). Dersom den økende oppmerksomheten rettet mot klimarisiko fortsetter i samme retning lover det positivt for årene som kommer.

5.2 Klimaendringer blir fortsatt betraktet som bedriftens samfunnsansvar

Ett av studiens mest tydelige funn er at klimaendringer ofte blir betraktet som samfunnsansvar. TCFD-initiativet har hatt en sentral rolle i å sette klimarisiko på agendaen, men i de fleste tilfeller er ansvaret for å møte klimarisiko typisk plassert i bærekraftsavdelinger, herunder bedriftens samfunnsansvar (CSR). Dette støttes med at halvparten av studiens informanter primært arbeider med bærekraft, og at klimarisiko plasseres under samfunnsansvar i selskapsrapporteringen. Videre presiserte informantene i fire intervjuer at klimarisiko i deres selskap går under kategorien bærekraft. Oliver Wymans (2019, s. 4) funn om at miljøspørsmål ofte er underlagt spørsmål om bedriftens samfunnsansvar ser altså ut til også å gjelde norske foretak.

Mens samfunnsansvar handler om hvordan bedriften påvirker omgivelsene, dreier klimarisiko seg om hvordan klimarelaterte endringer påvirker bedriftens bunnlinje (Bjartnes, 2018, s. 4). For å sikre at klimarisiko integreres i selskapets strategiske og finansielle planleggingsprosesser er en dermed avhengig av at det blir sett på som noe mer enn bare samfunnsansvar. Det skal likevel sies at empirien også tyder på en generell forståelse for at klimaendringer og relaterte forhold kan gi finansielle konsekvenser. Vi kan likevel stille spørsmål til hvor alvorlig foretakene karakteriserer klimarisiko. Håndtering av klimarisiko vil krever avanserte modeller (Bjartnes et al., 2018, s. 36). Det høres usannsynlig ut at bærekraftsstaben bestående av samfunnsvitenskapelig kompetanse alene skal utvikle løsninger for håndteringen av klimarisiko.

Empirien bærer preg av kortsiktig tankegang i finansforetakene. Dette funnet støttes av Carneys (2015) teori om "tidshorisontens tragedie". Forretningsmodeller har typisk en kortsiktig tidshorisont sammenlignet med klimaendringenes lange tidsperspektiv,

og dette ser vi også i tankegangen til studiens informanter. Klimaendringene vil ilegge fremtidige generasjoner en kostnad som nåværende generasjon mangler incentiv for å gjøre noe med (Carney, 2015). Dette kommer for eksempel til syne ved at en informant forklarte at det ikke er lagt ned mye ressurser for å møte klimarisiko, fordi bedriften er profittmaksimerende, og derav er opptatt av å optimalisere avkastningen. Nettopp denne tilnærmingen illustrerer en manglende forståelse da det til syvende og sist er dette klimarisiko dreier seg om, den økonomiske bunnlinjen (Bjartnes, 2018, s. 4). Det kan dermed se ut som at foretakene har en instrumentell tilnærming til CSR (Garriga og Melé, 2004, s. 51).

En annen informant argumenterte for at de "grønne" løsningene vil være lønnsomme på sikt, og at kapitalismen i seg selv vil være løsningen på problemet kapitalismen har skapt. Derfor mente vedkommende at det ikke er nødvendig å bruke masse ressurser i arbeidet med klimarisiko. Dette synes å være i tråd med Friedmans (1970) teori om at bedriftenes eneste samfunnsansvar er å generere profitt. Informantens argumenter kan sies å være svake. Klimarisiko handler om at virksomheter bør integrere vurderinger av klimarelaterte forhold i risikovurderinger fordi det er en økonomisk sikkerhet, altså er det rasjonelt. Ideelt sett skulle denne integreringen skjedd av seg selv, sånn som informanten sier at det kommer til å gjøre. Kvantifisering av klimarisiko viser seg imidlertid å være svært komplisert, og det vil sannsynligvis kreve dedikasjon og store ressurser for å integrere det inn i tradisjonelle risikomodeller.

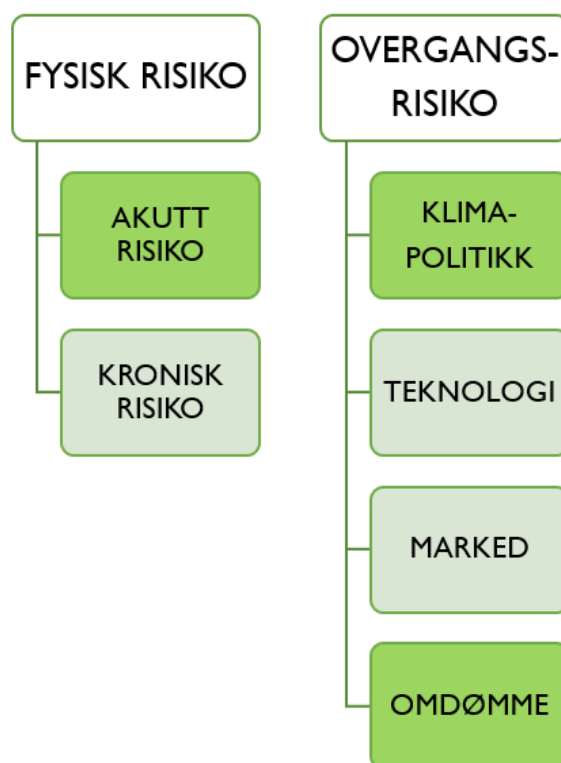
Både informantene og årsberetninger bærer preg av uregelmessigheter i begrepsbruk. Dette kan være grunnen til at flere uttrykker at klimarisiko sees på som samfunnsansvar. De fleste kjenner til at klimaendringer vil medføre risiko, til tross for at de færreste var direkte kjent med begrepet. Dette kommer særlig frem ved at virksomhetene beskriver faktorer og hendelser som kan knyttes til arbeid med

klimarisiko, men definerer det som ESG-risiko eller bærekraftsrisiko i deres rapportering.

Oppsummert tyder dataene på at det generelt er en smal forståelse for begrepet klimarisiko, men at det er et begrep stadig flere hører om. Klimaendringene utfordrer selskaper og samfunnet med et behov for å redefinere dagens syn på samfunnsansvar fra en frivillig luksus til en nødvendighet.

5.3 Akutt risiko, klimapolitikk og omdømme peker seg ut som drivere

For å øke vår forståelse av finansforetakenes tilnærming til klimarisiko, har vi kartlagt deres drivere i arbeidet med klimarisiko. Vi definerer en driver som motivasjon for å utføre en handling. I dette delkapitlet er drøftingen kategorisert etter definisjonen av klimarisiko. Som illustrert i figuren under er det spesielt akutt risiko, klimapolitikk og omdømmerisiko som trekkes frem som de viktigste driverne i arbeidet.

Figur 10: Drivere for arbeid med klimarisiko (TCFD, 2017, s. 8).

5.3.1 Fysisk risiko

Frykt for “akutt risiko” trekkes frem som en driver i arbeidet med klimarisiko. Noen av foretakene unngår finansiering av, eller øker prisen på lånet for, eiendeler med antatt høy risiko for å miste verdi (stranded assets). Fare for flom og ras blir eksplisitt nevnt som akutte risikofaktorer, spesielt i forbindelse med bruk og finansiering av eiendom. På den andre siden er det ingen som uttrykker frykt for langsiktige endringer i værmønstre, altså “kronisk risiko”. Dette kan skyldes at finansforetakene ofte opererer med en relativt kort tidshorison, og frykt for klimaendringer virker dermed ikke inn på risikostyringen. Samtidig er det mye usikkerhet om når og hva som kommer til å skje (IPCC, 2019). Dette kan igjen kobles opp mot Carneys (2015) “tidshorisonens tragedie”. Til tross for at det trolig vil lønne seg på sikt om det innføres tiltak i dag, blir det ikke innført tiltak fordi det ikke lønner seg på kort sikt. Dette er trolig en viktig årsak til at faktiske klimaendringer generelt ikke utpreger seg som en sterk driver i arbeidet med klimarisiko.

5.3.2 Overgangsrisiko

Under denne kategorien er det spesielt risiko for klimapolitiske tiltak og omdømmerisiko som peker seg ut som drivere. Ingen uttrykker eksplisitt en bekymring for markedsrisiko eller at teknologiske nyvinninger kan føre til verdifall.

Det foreligger en generell forventning om at klimapolitiske tiltak kan snu forretninger på hodet. Dette nevnes i alle intervjuer og i flere av årsrapportene. Denne forventningen motiverer foretakene til å følge med hva som skjer på det politiske planet nasjonalt og internasjonalt, spesielt rettet mot EU. Dette er i tråd med antagelsen fra Skancke-utvalget, om at sannsynligheten er størst for at EU vil stå i front når det kommer til lovkrav knyttet til klimarisiko (NOU 2018:17, s. 110). Dersom ikke foretakene forbereder seg på eventuelle klimapolitiske reguleringer, kan de plutselig havne i en bakevje, og risikere store økonomiske tap. Dette synes de fleste foretakene å være bevisste over. Flertallet planlegger blant annet å rapportere etter

TCFD, til tross for at det kun er en frivillig rapporteringsstandard. Dette kan kobles opp med at det er dynamisk samspill mellom juridisk og etisk ansvar, og det som er moralsk i dag, kan bli lovpålagt i morgen (Carroll, 1991).

Videre er et av studiens funn at omdømme er en viktig driver i finansforetakenes arbeid med klimarisiko. Dette kan skyldes at foretakene er redde for å tape ansikt (Larkin, 2003, s. 47). Klimaendringer ser fremdeles i stor grad til å være underlagt spørsmål om samfunnsansvar, og at klimarisiko kategoriseres som samfunnsansvar fremfor en reell risiko. Oliver Wymans (2019, s. 4) forskningsresultater om at klimarisiko fremdeles er underlagt samfunnsansvar ser dermed ut til å også gjelde norske foretak. Dette kan tolkes i den retningen av finansforetakene ser på arbeid med klimarisiko mer som et moralsk, kanskje til og med filantropisk, fremfor et økonomisk ansvar som er nederst i Carrolls firepartsmodell for CSR (1991). Videre kan en årsak til at omdømmerisiko er en viktig driver være at omdømmerisiko har lang tradisjon i CSR-litteraturen (Larkin, 2003, s. 35).

Press fra kunder og investorer knyttet til håndtering av klimarisiko ser ut til å bli tatt på alvor hos finansforetakene. Dette eksterne presset fungerer altså som en viktig driver. Det kan kobles opp mot Freemans tilnærming til CSR, interessenteori (Freeman et al., 2010, s. 206). Organisasjonens motivasjon for å gjøre et arbeid bunner i et ønske om å tilfredsstille deres interessenter. I både intervjuer og årsrapporter har det kommet frem at investorer spesielt etterspør rapportering av klimarisiko. Grunnen til at dette har stor effekt kan være at vi beveger oss til det nederste nivået i Carrolls firepartsmodell for CSR (1991). Arbeid med klimarisiko blir dermed ikke filantropisk eller etisk ansvar, men det blir lettere å koble opp mot den økonomiske bunnlinjen.

5.3.3 Muligheter

Forretningsmulighetene som ligger i definisjonen for klimarisiko kan også se ut til å fungere som en driver for noen. Mulighetene som trekkes frem er todelt: på den ene siden forventer foretakene økte investeringsbehov i overgangen til lavutslipps-samfunnet. På den andre siden ser noen muligheter for å tjene på overgangen ved å skaffe seg spisskompetanse på rapportering og håndtering av klimarisiko. Ikke bare vil selskaper som opparbeider seg bred kompetanse oppnå motstandsdyktighet, de vil også kunne selge kompetansen til andre.

5.4 Lite har skjedd i arbeidet med klimarisiko

I dette kapitlet oppsummeres foretakenes arbeid med klimarisiko opp mot generelle og bransjespesifikke anbefalinger. Anbefalingene stammer i all hovedsak fra TCFD, Skancke-rapporten og veikartet til Finans Norge.

5.4.1 Lite rapportering av klimarelatert risiko og muligheter

TCFD-rammeverket har fått bred anerkjennelse globalt, og som nevnt har flere norske aktører også vist sin støtte til anbefalingene i rammeverket. Dette har kommet til syne i selskapsrapporteringen, og da særlig i rapportene for 2018. Fire av seks studerte finansforetak planlegger å rapportere i henhold til TCFD på sikt.

Alle de seks studerte foretakene omtaler klimarisiko i årsrapporten fra 2018. Her er det imidlertid stor ulikhet mellom foretakene. All empiri tyder på at det ikke benyttes en standardisert metode for kvantifisering av klimarisiko, og dette støttes opp av at det heller ikke rapporteres direkte om finansielle implikasjoner knyttet til klima. Det er heller ingen av foretakene som konkret rapporterer om hvorvidt deres strategi er motstandsdyktig under ulike klimascenarier, hvilket er en sentral anbefaling i TCFD (2017, s.29). Likevel tyder funnene på at foretakene er kommet godt nok i gang til å kunne følge tidsplanen TCFD har utviklet for implementeringen av anbefalingene.

5.4.2 Generelle anbefalinger

Klimarisikoutvalget og Finans Norge anbefaler å rapportere etter TCFD. Fire av seks foretak formidler at de planlegger å følge disse anbefalingene på sikt. I dette ligger for eksempel å benytte scenarioanalyser for å stressteste forretningsmodeller og å etterhvert integrere klimarisiko i risikovurderinger.

Videre legger TCFD, Skancke-utvalget og Finans Norge frem viktigheten av å bygge intern kompetanse om klimarisiko. Det er svært variabelt hvor mye kunnskap de ulike selskapene sitter på og dette i seg selv sender et sterkt signal om at tiltak for å opplyse ansatte om klimarelatert risiko ikke har kommet langt. Dette er imidlertid noe som også ser ut til å være i utvikling, og det er nærliggende å tro at kunnskapsnivået har økt dersom en lignende studie blir gjort om for eksempel ett år. Et felles begrepsapparat vil gjøre denne prosessen betraktelig lettere. Det kan også sees på som et tiltak i riktig retning at foretakene legger vekt på samarbeid mellom aktører, noe som kan resultere både i bedre begrepsapparat og styrket intern kunnskap.

En annen generell anbefaling er å integrere klimarisiko i beslutningsprosesser. Dette er det ingen av de studerte foretakene som foreløpig har oppnådd. Det er imidlertid ingen stor overraskelse, da dette er en omfattende og komplisert prosess som TCFD (2017, s. 14) estimerer vil ta omtrent fem år. Det kommer likevel frem at flertallet planlegger og ønsker å integrere klimarisiko i beslutningsprosesser på sikt.

5.4.3 Anbefalinger rettet til finansforetak

Anbefalingene fra TCFD (2017, s. 2) og Finans Norge (2018, s. 28) om at bank og kredittforetak bør rapportere om betydelige konsentrasjoner av kreditteksponering mot karbonrelaterte eiendeler har foreløpig ikke tredd i kraft blant de studerte finansforetakene. Det er heller ingen som har begynt å kvantifisere og dermed prise klimarisiko i kredittprosessen ved utlån. Noen av informantene forteller at de har

begynt å prise klimarisiko i lån, men dette er kun på overordnet nivå. Informantene som ser ut til å sitte på mest kunnskap om klimarisiko, er de som i høyest grad erkjenner hvor komplisert dette er, og er mangel på verktøy for å kunne sette prising av klimarisiko i system. "Veikartet for grønn finans i finansnæringen" anbefaler også at virksomhetene stiller klimakrav til lån og bygg. Ingen av foretakene ser ut til å ha satt dette i system, men de fleste forteller likevel at dette planlegges på sikt. Oppsummert er strategiske samarbeid, dedikering av ressurser, informasjons-spredning og enkel kartlegging av klimarisiko er blant tiltakene som er gjennomført.

De bransjespesifikke anbefalingene til finansnæringen er derimot mer komplisert, men er satt på agendaen til finansselskapene for å kunne integreres på lengre sikt. Vi kan altså se at lite er gjort helt spesifikt, men at selskapene har satt i gang underliggende tiltak som vil være essensielle å få på plass før begrepet kan implementeres i det store bildet. Resultatene tyder på at situasjonen er preget av at klimarisiko er et nytt og lite etablert begrep. Når dette kommer inn og utfordrer ord og uttrykk som er innarbeidet over lang tid fører det til forvirring. Som et resultat av dette kan det virke hensynsfullt å først ha fokus på å få gjennomført elementære anbefalinger, for så å ha et grunnlag å bygge videre på. Selv om enkelte ytrer at de ønsker å få på plass og jobber med de bransjespesifikke anbefalingene, er de ikke i nærheten av å ha verken kunnskap eller ressurser til å implementere disse.

5.5 Mangel på kunnskap, data og verktøy er blant de største utfordringene

Finansforetakene møter en utfordring i paradokset mellom økonomisk utvikling på kort sikt og risikoer som følge av klima med et langsiktig perspektiv. Det er en enighet i at å ta hensyn til miljøet sannsynligvis vil lønne seg på lang sikt (IPCC, 2018). Likevel

er det løsningene som er lønnsomme på kort sikt som ofte blir valgt. Håndtering av klimarisiko er komplisert. I dette delkapitlet drøftes disse utfordringene.

Figur 11: Utfordringer i arbeidet med klimarisiko.

Mangel på kunnskap trekkes frem som en klar utfordring blant samtlige informanter. Klimarisikos sammensatte natur kommer også frem i noen av årsrapportene. Denne usikkerheten kan forklares med at det er et nytt fenomen som bryter med etablerte konsepter som samfunnsansvar og klimarapportering. Klimarisiko snur opp ned på den etablerte måten å forholde seg til klima på, og den grunnleggende forståelsen må dermed etableres før det kan integreres i virksomhetsstyringen. Videre preges klimarelatert risiko av stor usikkerhet, noe som øker behovet for kunnskap, men samtidig gjør det mindre tilgjengelig.

Gjennomgående for empirien er utfordringen med tidshorisonten. Det synes å være vanskelig for finansforetakene å bruke tid og ressurser på noe de kanskje kan tjene på sikt. Dette henger igjen sammen med klimarisikos usikre natur. Som en informant illustrerer det er det ingen lett sak å prise inn risikoelementer som kanskje ligger ti år frem i tid. Risikoperspektivet på utlån og på det regulatoriske bildet er relativt kortsiktig.

Mangel på data og metoder ser ut til å være en av de største utfordringene med klimarisiko. Scenarioanalyser er anbefalt av TCFD, men empirien tyder på det mangler gode, generiske scenarioanalyser. Det er et par av foretakene som rapporterer at de benytter scenarioanalyser, men det ser ut til at dette kun er på overordnet plan. Jevnt over kan en tolke ut fra empirien at det både kunnskap og metoder mangler for å gjennomføre slike analyser. Informantene gir inntrykk av de oppfatter kvantifisering av klimarisiko som svært komplisert. Dette kan igjen kobles opp med at ansvaret ofte ligger i bærekraftsavdelingen hos ansatte med samfunnsvitenskapelig bakgrunn, og ikke i risikoavdelingen. Samtidig vil denne kombinasjonen av kvalitative og kvantitative data skape utfordringer for analytikere som tradisjonelt kun har jobbet med kvantitative modeller. Det krever at nye og gode metoder utvikles.

Videre er mangel på et felles begrepsrammeverk en av utfordringene som kommer opp. Klimarisiko er komplisert og ikke like håndfast som andre typer risiko kan være. Foretakene vil være avhengig av å ha et felles begrepsrammeverk, både for å bygge intern kompetanse, og for at utviklingen skal gå i riktig retning. Empirien viser en tendens i at den inkonsekvente begrepsbruken skaper forvirring. Videre blir det trukket frem at det er viktig at bransjen spiller på lag for at tiltak virkelig skal ha kraft. I denne sammenheng er TCFD et godt utgangspunkt, da det etablerer anbefalinger til hvordan selskapene skal rapportere på og håndtere klimarisiko. I tillegg er EU i ferd med å utvikle et felles begrepsrammeverk, en taksonomi, for grønn finans som kan være svært nyttig (European Commission, 2018).

Det er en kjent sak at endring i seg selv er en utfordring. Endringsprosessen kan kanskje oppleves som ekstra krevende på grunn av den store usikkerheten. Risikoanalytikere er gode på modellering, men når de skal begynne å kvantifisere klimarisiko kan det by på problemer. En av informantene fortalte at deres kundekontakter også opplever det som krevende å plutselig skulle endre praksis mot kunder de har hatt lange kunderelasjoner til.

6.0 Konklusjon

I denne studien har vi forsøkt å svare på problemstillingen: *Hvordan, og i hvilken grad, håndterer norske finansforetak klimarisiko?* Vi har kommet frem til følgende funn:

- 1) Finansforetakene fikk opp øynene for klimarisiko i selskapsrapporteringen for 2018. Begrepet gikk fra å være nevnt i tre av 15 årsrapporter i 2017, til ti i 2018.
- 2) Klimaendringer blir ofte betraktet som samfunnsansvar fremfor en finansiell risiko. Foretakene bærer preg av kortsiktighet i tankegangen, og tiltak for å møte klimarisiko blir typisk sett på som filantropi fremfor risikoreduksjon.
- 3) Arbeid med klimarisiko blir i stor grad drevet av frykt for tap av omdømme. Videre bunner foretakenes motivasjon ut ifra en forventning om klimapolitiske tiltak og mer ekstremvær.
- 4) Lite spesifikt er gjort i arbeidet med klimarisiko, men vi ser tegn til at en ball har begynt å rulle. Blant studiens seks analyserte foretak rapporterer fire at de planlegger å rapportere etter TCFD-anbefalingene.
- 5) En stor utfordring med håndtering av klimarisiko er klimaendringenes lange tidshorisont og usikkerhet. I tillegg er det mangel på gode verktøy, data og et felles begrepsrammeverk.

Det er en økende konsensus at finansnæringen er nødt til å ta tak i klimarisiko. Medlemmer fra sentralbanker og tilsynsmyndigheter har samlet seg for å samarbeide om å møte denne utfordringen (NGFS, 2019). En eventuell klimarelatert finanskriser vil derfor kunne karakteriseres som en hvit svane, og ikke en sort. Likevel ser norske finansforetak ut til å ha en lang vei å gå. Klimarelatert risiko er ekstremt komplisert, og er i tillegg et nytt fenomen for finansbransjen. I den avsluttende delen foreslår vi implikasjoner for arbeidet videre.

6.1 Implikasjoner

Banker og kredittforetak finansierer alle bransjer, og de må derfor kunne håndtere et bredt spekter av klimarisiko. Det finnes en jungel av norske små-banker, og det er lite sannsynlig at de klarer å møte denne utfordringen alene. Det fordrer at myndigheter, private organisasjoner og finansnæringen alle tar tak for å kunne møte dette forberedt.

6.1.1 Regulerende myndigheter

Faren for at klimaendringer kan føre til ustabilitet i økonomien må betraktes som en reell risiko. Derfor er det naturlig at regulerende myndigheter og finansvesenet griper inn. Det er trolig for tidlig å gjøre rapportering av klimarisiko i henhold til TCFD lovpålagt. Vi anbefaler imidlertid at myndigheter varsler at det vil bli et krav fra for eksempel 2025. På denne måten legges det press på utvikling av metoder og verktøy, slik at virksomhetene kan møte dette forberedt. Vi foreslår 2025 fordi TCFD anslår at fullstendig integrering av klimarisiko vil ta omtrent fem år.

Resultatene viser at integrering av klimarisiko oppfattes som vanskelig. Det er utfordrende å tilpasse forretningsmodeller til en lengre tidshorisont med mye usikkerhet. Det er et klart behov for metoder for integrering av klimarisiko, og det bør myndighetene gjøre noe med. Vi anbefaler blant annet at de setter inn ressurser for å samle inn data og utvikler et generisk klimascenario. Verktøyene bør kunne vurdere fysisk risiko, overgangsrisiko og ansvarsrisiko samt være tilgjengelige for finansforetak som opererer i Norge.

Det er et forsknings- og utredningsbehov, og myndigheter bør dermed bidra til finansiering av prosjekter som omhandler klimarisiko. En av de største utfordringene med håndtering av klimarisiko er mangel på kunnskap om emnet. Samtidig er kunnskap en av nøklene for å kunne håndtere klimarisiko. Derfor anbefaler vi at myndighetene innfører kompetansehevende tiltak. Klimarisiko og anbefalingene fra

TCFD blir for eksempel ikke undervist på universiteter og høyskoler. Vi anbefaler at klimarisiko legges inn i læreplaner ved utdanningsinstitusjoner.

6.1.2 Bransjenivå

Studien viser at det er et behov for bransjestandarder, og vi mener at dette er noe bransjeorganisasjoner bør ta tak i. Dette av spesielt to grunner. For det første står foretakene sterkest sammen, og derfor bør organisasjoner som Finans Norge og NHO sette i gang samarbeid. For det andre vil ikke tiltak ha like stor effekt dersom konkurrenter er mindre regulert og profiterer på å ta inn kunder som ekskluderes av andre. Vi anbefaler videre at også bransjeorganisasjonene bidrar til å dekke kunnskapshullet om klimarisiko hos finansforetakene. Dette kan for eksempel gjøres ved å arrangere seminarer og rapporter om klimarisiko. I tillegg ser vi det også hensiktsmessig at Revisorforeningen setter klimarisiko på dagsorden og oppfordrer revisorer til å forberede seg på rapportering av klimarisiko.

6.1.3 Bedriftsnivå

TCFD anbefaler at styret og ledelsen tar en aktiv rolle i arbeidet med klimarisiko. Resultatene tyder på at det foreløpig er lite rom for diskusjon av klimarelatert risiko i styret. Dette anbefaler vi at finansforetakene gjør noe med, da det blant annet vil sende signaler om alvorlighetsgraden nedover i foretaket. Klimarisiko må koordineres internt i selskapet, og dette krever et klart mandat fra styret. Det bør være tydelig for ansatte at klimaendringer kan virke inn på foretakets økonomiske bunnlinje, og at det ikke kun dreier seg om bærekraft. Ledelsen bør sette inn ressurser for internt kunnskapsløft om emnet gjennom for eksempel kursing og samarbeid.

6.2 Studiens begrensninger

Forskningsprosesser er ulike, og de fleste fører med seg et sett med begrensninger. Vi oppsummerer denne studiens begrensninger kort i dette delkapitlet.

Først og fremst ville generaliseringen av resultatene vært styrket dersom utvalget for den kvalitative analysen hadde vært større. Dersom vi hadde intervjuet andre representanter fra foretakene, hadde kanskje svarene sett annerledes ut. Vår triangulære tilnærming i studien har imidlertid vært et godt bidrag her. Ved noen tilfeller var informantene mindre kjent med klimarisiko, men vi kunne lese i årsberetningen at selskapet hadde satt det på dagsorden. Ved disse tilfellene ble årsrapporten lagt mer vekt på i analysen. Videre har den kvantitative innholdsanalysen bidratt til muligheten til å avdekke mønster i den norske finansbransjen.

Informantenes varierende forståelse av klimarisiko har vært en av forskningsprosessens utfordringer. I fire av seks intervjuer var skillet mellom klimarisiko og klima svært flytende, og det har fordret tolkning av empirien fra vår side. Utredningen har søkt å ha en positivistisk tilnærming, og denne tilnærmingen gir lite rom for tolkning. Denne flytende overgangen mellom begreper kan ha ført til feilkilder i studien. Studiens kombinasjon av datainnhenting fra intervju og innholdsanalyse har vært et viktig grep for å redusere disse feilkildene.

6.3 Videre forskning

Funnene i denne studien kan indikere at Norsk klimastiftelses (2018) kartlegging kan ha vært for optimistisk i deres konklusjoner. Resultatene våre viser at foretakene typisk betrakter klimarisiko som samfunnsansvar, og det er nærliggende å tro at dette er en generell tendens i bransjen. Dermed kan respondentene i klimastiftelses undersøkelse også ha forstått klimarisiko som samfunnsansvar og derav svart på feil grunnlag. Derfor foreslås det at det gjennomføres en ny kartlegging der enda flere

foretak studeres, og med en kvalitativ tilnærming for å redusere muligheten for feilkilder.

6.0 Litteraturliste

Bjartnes, A. (2018). Klimarisiko kort fortalt. *Norsk Klimastiftelse: Klimarisiko - finans og børs*. 7/2018. s. 4-6.

Bjartnes, A., Gjørberg, M. og Mangset, L. E. (2018). Dette betyr klimarisiko for ulike næringer. *Norsk klimastiftelse: Hvordan møte klimarisiko?* 7/2018., s. 34-41.

Borglund, T., De Geer, H., Frostenson, M., Lerpold, L., Nordbrand, S., Sjöström, E., Sweet, W. og Windell, K. (2017). *CSR and sustainable business*. 1. utg. Stockholm: Sanoma Utbildning.

Carney, M. (2015). *Breaking the tragedy of the horizon - climate change and financial stability*. [Internett], 29. september. Tilgjengelig fra: <https://www.bis.org/review/r151009a.pdf>. [Lest 05.04.2019].

Carney, M., Villeroy d. G. F. og Elderson, F. (2019). The financial sector must be at the heart of tackling climate change. *The Guardian*. [Internett], 17. april. Tilgjengelig fra <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/apr/17/the-financial-sector-must-be-at-the-heart-of-tackling-climate-change> [Lest 23.04.2019].

Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, Vol. 34 (4), s. 39-48.

Crane, A. og Matten, D. (2016). *Business Ethics*. 4. utg. Oxford: Oxford University Press.

European Commission (2018). Action Plan: Financing Sustainable Growth. *European Commission*. [Internet], 8. mars. Tilgjengelig fra: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0097>> [Lest 11.03.2019].

Finans Norge (2018). Veikart for grønn konkurransekraft i finansnæringen. *Finans Norge*. [Internett], 6. juni. Tilgjengelig fra: <<https://www.finansnorge.no/siteassets/tema/barekraft/veikart-for-gronn-konkurransekraft-i-finansnaringen/veikart-finansnaringen-web.pdf>> [Lest 11.03.2019].

Finanstilsynet (2019). Finanstilsynet tatt opp som medlem av NGFS. *Finanstilsynet*. [Internett], 18. februar. Tilgjengelig fra: <<https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/nyheter/2019/finanstilsynet-tatt-opp-som-medlem-av-ngfs/>> [Lest 30.04.2019].

Freeman, E. R. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. 1. utg. Boston: Pitmans

Freeman, E. R., Harrison, J. S., Wicks, A. C., Parmar, B. og Colle. d. S. (2010). *Stakeholder Theory*. 1. utg. New York: Cambridge University Press.

Garriga, E og Melé, D. (2004). Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory. *Journal of Business Ethics*, Vol. 53, s. 51-71.

Holm, M. og Kapoor, S. (2019). Slik sikres Oljefondet mot klimarisiko. *Dagbladet*. [Internett], 6. januar. Tilgjengelig fra: <<https://www.dagbladet.no/kultur/slik-sikres-oljefondet-mot-klimarisiko/70625530>> [Lest 20.02.2019].

Hutchens, G. (2017). Commonwealth Bank shareholders drop suits over nondisclosure of climate risk. *The Guardian*. [Internett], 27. september. Tilgjengelig fra: <<https://www.theguardian.com/australia-news/2017/sep/21/commonwealth-bank-shakeholders-drop-suit-over-non-disclosure-of-climate-risks>> [Lest 01.05.2019]

IPCC (2018) Global Warming of 1.5 C. *International panel on Climate Change*. [Internett], oktober. Tilgjengelig fra: <https://report.ipcc.ch/sr15/pdf/sr15_spm_final.pdf> [Lest 24.04.2019].

Johnsen, L. G. W. (2009). *Risikovurdering*. 1. utg. Oslo: Gyldendal arbeidsliv.

Jortveit, A. (2018). Slik arbeider vi med klimarisiko i KLP. *Energi og Klima*. [Internett], 21. november. Tilgjengelig fra: <<https://energiogklima.no/nyhet/slik-arbeider-vi-med-klimarisiko-i-klp/>> [Lest 07.02.2019].

Larkin, J. (2003). *Strategic Reputation Risk Management*. 1. utg. London: Palgrave Macmillan.

Michelsen, L. -H. P. (2018a). Hvorfor børsnoterte selskaper bør analysere og rapportere på klimarisiko. *Norsk Klimastiftelse: Klimarisiko - finans og Børs*. 7/2018, s. 12-15.

Michelsen, L.-H. P. (2018b). Forberedelse på klimarisiko i en tidlig fase. *Norsk klimastiftelse: Klimarisiko - finans og Børs*. 7/2018, s. 30-35.

Myers, M. D. (2013). *Qualitative Research in Business & Management*. 2. utg. London: SAGE Publications.

NGFS (2019). A call for action: Climate change as a source of financial risk. *Network for Greening the Financial System*. [Internett], april. Tilgjengelig fra:

<https://www.banque-france.fr/sites/default/files/media/2019/04/17/ngfs_first_comprehensive_report_-_17042019_0.pdf> [Lest 30.04.2019].

NOU 2011:1 *Bedre rustet mot finanskriser*.

NOU 2018:17. *Klimarisiko og norsk økonomi*.

Norges Bank (2018). Det norske finansielle systemet – en oversikt. *Norges Bank*.

[Internett], juni 2018. Tilgjengelig fra: <<https://static.norges-bank.no/contentassets/d8039ff2c8a9438c9400132c46c241e1/dnfs2018.pdf?v=07/03/2018125144&ft=.pdf>> [Lest 12.03.2019].

Norges Bank (2019). Sentralbankvirksomheten. Årsrapport 2018. *Norges Bank*.

[Internett], 27. februar. Tilgjengelig fra: <https://static.norges-bank.no/contentassets/0524ac869e7344a2b899c100eee1b22e/sbv_aarsrapport_2018.pdf?v=02/26/2019135254&ft=.pdf> [Lest 30.04.2019].

Nordbø, F. S. og Prytz, N. (2019) Lite å få vite om klimarisiko i norske selskaper. *DN*

[Internett], 19. februar. Tilgjengelig fra:

<<https://www.dn.no/innlegg/finans/klimarisiko/klimapolitikk/lite-a-fa-vite-om-klimarisiko-i-norske-selskaper/2-1-546183>> [Lest 19.02.2019].

Norsk klimastiftelse (2018). Nytt samarbeidsprosjekt: Klimarisiko og kommunene.

Norsk klimastiftelse. [Internett], 27.08.2018. Tilgjengelig fra:

<<https://klimastiftelsen.no/nytt-samarbeidsprosjekt-klimarisiko-og-kommunene/>> [Lest 05.05.2019].

Oliver Wyman (2019). *Climate change - Managing a new financial risk*. [Internett]. Tilgjengelig fra: <[https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2019/feb/Oliver Wyman Climate Change Managing A New Financial Risk_paper.pdf](https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2019/feb/Oliver_Wyman_Climate_Change_Managing_A_New_Financial_Risk_paper.pdf)> [Lest 05.04.2019]

Regnskapsloven. *Lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v.*

Ringstad, N. (2018). Klimarisiko og bærekraft: Haster med kompetanseløft for studenter og ansatte. *Norsk Klimastiftelse: Klimarisiko - finans og børs*. 7/2018. s. 56-58.

Rommetveit, A. (2018). DNB innfører klimakrav – nektet lån til firma som drev med engangsplast. *NRK*. [Internett], 7. desember. Tilgjengelig fra: <<https://www.nrk.no/hordaland/dnb-vil-droppe-lan-til-selskap-med-hoy-klimarisiko-1.14327672>> [Lest 20.02.2019].

Saunders, M & Lewis, P. (2012). *Doing research in business & management*. Edinburgh: Pearson Education Limited.

Saunders, M., Lewis, P & Thornhill, A. (2016). *Research methods for business students*. Edinburgh: Pearson Education Limited.

Taleb, N. N. (2007). *The Black Swan - the Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House.

TCFD (2017). Recommendations of the Task Force on Climate-related Financial Disclosures. *Task Force on Climate-related Financial Disclosures*. [Internett], 15. juni. Tilgjengelig fra: <<https://www.fsb-tcf.org/wp-content/uploads/2017/06/FINAL-TCFD-Report-062817.pdf>> [Lest 11.03.2019].

TCFD (2018). Task Force on Climate-related Financial Disclosures: Status Report. *Task Force on Climate-related Financial Disclosures*. [Internett], 17. september. Tilgjengelig fra: <<https://www.fsb-tcf.org/wp-content/uploads/2018/09/FINAL2018-TCFD-Status-Report-092618.pdf>> [Lest 20.02.2019].

UN (2015). Paris Agreement. *United Nations* [Internett] Tilgjengelig fra: <https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf> [Lest 07.03.2019].

UNEP FI (2019). Pilot project in implementing the TCFD recommendations for banks. *United Nations Environment Programme Finance Initiative*. [Internett], dato ukjent. Tilgjengelig fra: <<https://www.unepfi.org/banking/tcf/>> [Lest 29.04.2019].

WCED (1987). *Our Common Future*. (World Commission on Environment and Development). Oxford: Oxford University Press.

Yin, R. K. (2009). *Case Study Research: Design and Methods*. 2. utg. Thousands Oaks, Canada: Sage.

Øvrebø, O. A. (2018). Klimarisiko - finans og Børs. *Norsk klimastiftelse: Klimarisiko – finans og børs*. 7/2018. s. 16-30.

7.0 Vedlegg

Vedlegg 1: Mal for invitasjon til intervju.

Emne: Masteroppgave om klimarisiko i finans - Invitasjon til intervju

Hei,

Vi er to studenter ved Handelshøyskolen NMBU som skriver masteroppgave med temaet klimarisiko i finansforetak som opererer i Norge. Vi tar dermed kontakt med *deg/dere i (selskap)*, med et ønske om å intervjuere dere om hvordan dere jobber med klimarisiko knyttet til utlån.

I lys av TCFD-rapporten og regjeringens rapport om finansiell klimarisiko har klimarisiko blitt et mye omtalt begrep. Vi ønsker i den forbindelse å undersøke hvordan norske finansinstitusjoner arbeider med klimarisiko i praksis. Inkluderes fysisk, omstillings- og ansvarsrisiko i kredittvurdering ved utlån? Hvilke konkrete tiltak er blitt gjort og hva planlegges?

Vi lurere dermed på om vi kan holde et dybdeintervju med deg eller en av dine kolleger? I utredningen vil alle sitater bli anonymisert, og det er muligheter for innsyn/redigering/sletting i etterkant. Vi ønsker helst å gjennomføre intervjuer i løpet av de to kommende ukene (uke 11 og 12). Vi kommer gjerne innom kontoret deres i Oslo, men tar det også over telefon/Skype om det passer bedre.

Vi håper dere har mulighet til å stille opp. Kontakt oss gjerne for en uforpliktende prat.

Hører fra dere!

Ha en fortsatt fin dag!

Med vennlig hilsen,

Tina Hexum Tvedte og Borghild Storaas

415 86 559 / 957 52 831

Vedlegg 2: Oversikt over informanter.

Finansforetak	Informanten(es) stilling	Dato gjennomført
DNB Bank ASA	Rådgiver - Samfunnsansvar og næringspolitikk	25/3-19
Danske Bank Norge	Societal Impact & Sustainability Lead, Norway	28/3-19
Sparebank 1 SR-Bank	Leder Bærekraft ESG-analytiker	28/3-19
Handelsbanken	Direktør institusjonelle kunder - kapitalforvaltning	29/3-19
KLP Banken	Seniorrådgiver Offentlig marked Direktør Offentlig marked	01/04-19
Kommunalbanken	Senior kredittanalytiker	09/04-19

Vedlegg 3: Intervjuguide.

Innledning

1. Introduksjon
 - a. Om masteroppgaven
 - b. Om intervjuet
 - c. Avklaring om lydopptak og anonymitet

Oppvarming

1. Kan du fortelle kort om din bakgrunn?
 - a. Utdanning, arbeid, år i banken

Overgang

1. Kan du fortelle litt om dine egne tanker rundt temaet klimarisiko?
 - a. Er klimarisiko noe du har arbeidet med?
2. Er klimarisiko noe som diskuteres i styret?
3. Har dere gjennomført tiltak for å spre kunnskap om klimarisiko blant ansatte?
 - a. Hvis ja, hva?

Hoveddel

1. Klimarisiko deles ofte inn i fysisk risiko og overgangsrisiko. Har dere gjennomført analyser for å avdekke hvordan de ulike formene for risiko vil påvirke dere?
 - a. Hvis ja: Kan du si noe om hvordan fysisk risiko kan påvirke dere?
 - b. Hvis ja: Hvordan kan omstillingsrisiko påvirke dere?
 - c. Er det noen av disse formene for risiko som er spesielt aktuelt for dere?
2. Opplever dere at investorer og andre interessenter stiller krav til at dere gjør vurderinger av klimarisiko?
3. Hvordan arbeider dere med klimarisiko?
 - a. Kan du fortelle om konkrete tiltak banken har satt i verk?
 - b. Har dere konkrete planer for klimarisiko i tiden fremover?
4. Veikartet som Finans Norge lanserte i fjor anbefaler at banker bør inkludere klimarisiko som en del av kredittprosessen. Er dette noe vurderer?
5. Videre anbefaler Veikartet at bankene stiller krav til klima i lån til bolig og næringsbygg. Er det noe dere kommer til å gjøre?
6. Hvorfor er det viktig å jobbe med klimarisiko?
7. Hva er utfordringene med arbeidet med klimarisiko?

8. Endring medfører risiko, men det medfører også muligheter. Ser dere noen muligheter med klimarisiko?
 - a. Hvilke?
 - b. Er det noe dere kommer til å gjøre noe med?

Avslutning

1. Hvor langt tror du at dere har kommet i arbeidet med klimarisiko om ett år?
2. Er det noe mer du vil tilføye?

Vedlegg 4: Banker og kredittforetak i studiens utvalg.

Største bankkonsern i Norge rangert etter forvaltningskapital, per 31.12.2017 (Norges Bank, 2018, s. 51).

Bankkonsern	Inngår i:	Hovedkontor/område
DNB Bank ASA	DNB ASA	Oslo/ hele landet
Nordea Bank Norge ASA	Filial av svensk bank	Oslo/ hele landet
Danske Bank Norge	Filial av dansk bank	Trondheim /hele landet
Handelsbanken Norge	Filal av svensk bank	Oslo /hele landet
SpareBank1 SR-Bank	SpareBank 1-alliansen	Stavanger/ Rogaland, Hordaland, agder
Sparebanken Vest	Selvstendig sparebank	Bergen/ Vestlandet
Santander Consumer Bank AS	Datterbank av spansk bank	Oslo/ bil- og forbrukslån
SpareBank 1 SMN	SpareBank 1-alliansen	Trondheim/ Trøndelag, Nordvestlandet
SEB AB Oslofilialen	Filial av svensk bank	Oslo/ investeringsbank
Sparebanken Sør	Selvstendig sparebank	Arendal/ Agder, Telemark
Sparebank1 Østlandet	SpareBank 1-alliansen	Hamar/ Hedmark, Oppland, Oslo, Akershus
SpareBank 1 Nord-Norge	SpareBank 1-alliansen	Tromsø/ Troms, Nordland, Finnmark

Sbanken ASA	Selvstendig forretningsbank	Hele landet
Swedbank Norge	Filial av svensk bank	Oslo/ forretnings- og investeringsbank

Norske kredittforetak.

Långiver	Hovedkontor/område
Kommunalbanken	Oslo/ hele landet
KLP Banken	Trondheim/ hele landet

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway